

Univerzita Hradec Králové

Filosofická fakulta

Ústav sociální práce

Využití artefaktiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením

Bakalářská práce

Autor: Kristýna Cetényi

Studijní program: Sociální práce s osobami se sníženou soběstačností

Studijní obor: Sociální práce

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Neubauerová, PhD.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Kristýna Cetényi
Studium:	U18001
Studijní program:	B6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce s osobami se sníženou soběstačností
Název bakalářské práce:	Využití artefietiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením
Název bakalářské práce AJ:	Use of artefietics in social work group with people with intellectual disabilities

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude věnovat možnostem využití artefietiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Teoretická část práce bude zaměřena na vymezení artefietiky, dále zde bude popsána cílová skupina osob s mentálním postižením, skupinová sociální práce a využití artefietických technik v sociálních službách. Pro zjištění potřebných dat do praktické části práce bude zvolen kvalitativní výzkum v podobě polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky a klienty sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0. NEDĚLNÍKOVÁ, Dana. Úvod do sociální práce se skupinou. Ostrava: Kofoedova škola, 2004. ISBN 80-239-4030-9. SLAVÍK, Jan a Petr WAWROSZ. Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefietiky. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7290-130-3. SLAVÍK, Jan. Od výrazu k dialogu ve výchově: artefietika. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.

Garantující pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Lenka Neubauerová, PhD.
Oponent:	doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	30.4.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci s názvem „Využití artefaktiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem při psaní bakalářské práce použila, jsem citovala a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

Ve Vítězné dne 19.5.2021

Kristýna Cetényi

Poděkování

Chtěla bych zde poděkovat především své vedoucí práce, paní PhDr. Lence Neubauerové, PhD., za cenné rady a připomínky a odborné vedení bakalářské práce. Poděkování patří také všem komunikačním partnerům, kteří se výzkumu zúčastnili, za jejich vstřícný přístup, čas a ochotu při setkání. Na závěr také děkuji svým blízkým za jejich podporu.

Anotace

CETÉNYI, Kristýna. *Využití artefietiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením*. Hradec Králové, Filosofická fakulta Univerzity Hradec Králové - Ústav sociální práce, 2021. 106 s. Bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Lenka Neubauerová, PhD.

Bakalářská práce se zabývá tématem Využití prvků artefietiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. V úvodu mé práce se zmiňuji o tom, proč jsem si vybrala právě toto téma a cílovou skupinu osob s mentálním postižením, a co mě k výběru vedlo. Hlavním cílem práce je zjistit, jaké jsou možnosti využití prvků artefietiky při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením, a co konkrétně prvky artefietiky přinášejí osobám s mentálním postižením v oblasti seberozvoje. Ze stanoveného cíle můžeme poznat, že hlavními tématy textu této bakalářské práce jsou artefietika a arteterapie, sociální práce a osoby s mentálním postižením. V praktické části bakalářské práce se orientuji na možnosti využití prvků artefietiky při skupinové sociální práci s cílovou skupinou osob s mentálním postižením. Také na zjišťování významu artefietických prvků v oblasti osobního rozvoje u osob s mentálním postižením. Pro zjištění informací jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii v podobě polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky v sociálních službách. V závěru dochází ke shrnutí poznatků z teoretické i praktické části práce.

Klíčová slova: Artefietika, arteterapie, skupinová sociální práce, osoby s mentálním postižením

Annotation

CETÉNYI, Kristýna. *Use of artefiletics in social work group with people with intellectual disabilities*. Faculty of Arts, University of Hradec Králové. Department of Social Work, 2021. 106 p. Bachelor thesis. Leader: PhDr. Lenka Neubauerová, Ph.D.

The bachelor's thesis deals with the topic The use of elements of artefiletics in group social work with people with intellectual disabilities. In the introduction to my work, I mention why I chose this topic and the target group of people with mental disabilities and what led me to choose. The main goal of the work is to find out what are the possibilities of using elements of artefiletics in group social work with people with mental disabilities and what specifically the elements of artefiletics bring to people with mental disabilities in the field of self-development. From the set goal we can know that the main topics of the text of this bachelor thesis are artefiletics and art therapy, social work and people with mental disabilities. In the practical part of the bachelor's thesis I focus on the possibility of using elements of artefiletics in group social work with the target group of people with mental disabilities. Also to determine the importance of artefiletic elements in the field of personal development in people with mental disabilities. To find out the information, I chose a qualitative research strategy in the form of semi-structured interviews with social workers. In the end, there is a summary of knowledge from the theoretical and practical part of the work.

Keys words: Artephyletics, art therapy, group social work, people with mental disabilities.

Obsah

Úvod.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Arteterapie a artefiletika	11
1.1. Arteterapie.....	11
1.1.1. Definice pojmu arteterapie	11
1.1.2. Historie arteterapie	12
1.1.3. Formy arteterapie	12
1.1.4. Realizátor arteterapie.....	13
1.2. Artefiletika	14
1.2.1. Definice pojmu artefiletika.....	14
1.2.2. Historie artefiletiky	15
1.2.3. Realizátor artefiletiky	16
1.2.4. Principy artefiletiky	16
1.2.5. Fáze artefiletiky	17
1.2.6. Obsahové okruhy v artefiletice.....	17
1.2.7. Artefiletika v praxi	18
1.2.8. Cíle artefiletiky.....	19
1.2.9. Techniky artefiletiky	19
1.2.10. Metody artefiletiky	24
1.3. Rozdíl mezi arteterapií a artefiletikou	26
2. Setkání sociální práce s artefiletikou	29
2.1. Vymezení sociální práce	29
2.1.1. Sociální práce jako pomoc při sociálním fungování	30
2.1.2. Sociální práce jako sociální změna	30
2.1.3. Sociální práce zdůrazňující terapeutický charakter	30
2.2. Sociální práce se skupinou	30
2.2.1. Historie skupinové sociální práce.....	31
2.3. Cíle sociální práce	32
2.4. Sociální práce jako prostor pro využití artefiletiky	32
2.5. Skupinová artefiletika	33
2.6. Paradigmata v sociální práci	34
2.6.1. Terapeutické paradigma	34
3. Osoby s mentálním postižením.....	35
3.1. Mentální retardace	35
3.2. Klasifikace mentální retardace	36
3.2.1. Lehká mentální retardace	36

3.2.2.	Středně těžká mentální retardace.....	36
3.2.3.	Těžká mentální retardace.....	37
3.2.4.	Hluboká mentální retardace.....	37
3.2.5.	Jiná mentální retardace.....	38
3.2.6.	Nespecifikovaná mentální retardace	38
3.3.	Specifika práce s cílovou skupinou	38
4.	Shrnutí teoretické části	40
	PRAKTICKÁ ČÁST.....	41
5.	Metodologická část.....	41
5.1.	Cíl výzkumu a výzkumné otázky	41
5.1.1.	Výzkumné otázky.....	42
5.1.2.	Výzkumné předpoklady	43
5.1.3.	Transformační tabulky	44
5.2.	Kvalitativní výzkum.....	46
5.2.1.	Polostrukturovaný rozhovor.....	47
5.3.	Techniky sběru dat	47
5.3.1.	Výběr výzkumného vzorku	47
5.3.2.	Realizace výzkumu	48
5.3.3.	Etika a možná rizika výzkumu	49
5.4.	Analýza dat.....	50
6.	Shrnutí praktické části.....	66
7.	Diskuze	68
	Zhodnocení výzkumných předpokladů	68
	Implikace pro další výzkum	69
	Závěr	70
	Bibliografie	73
	Seznam tabulek	77
	Seznam zkratk	78
	Seznam příloh.....	79

Úvod

Téma práce *Využití artefiletiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením*, jsem vybrala především proto, že mě výtvarná činnost doprovází již od dětství a stala se také nedílnou součástí mého pracovního života. Pracuji v organizaci, která poskytuje sociální služby osobám s mentálním a kombinovaný postižením. V nabídce služeb této organizace je Domov pro osoby se zdravotním postižením, Chráněné bydlení, Sociálně terapeutické dílny a Sociální rehabilitace. Napříč všemi těmito službami se aktivně využívají aktivity s prvky artefiletiky, o jejichž přínosech pro sociální práci tato bakalářská práce pojednává. Ve své práci jsem se konkrétně zaměřila přímo na osoby s mentálním postižením, protože mám díky svému zaměstnání největší zkušenosti právě s touto cílovou skupinou.

Ve své práci se budu také zabývat pojmem arteterapie, který s artefiletikou úzce souvisí. Pojem artefiletika vychází z arteterapie a zohledňuje fakt, že pracovník nemusí mít ucelené postgraduální vzdělání v oblasti arteterapie, a přesto může aplikovat některé postoje artefiletiky, které vycházejí z arteterapeutického přístupu.

„Artefiletika je reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání, které vychází z umění a expresivních kulturních projevů (výtvarných, dramatických, hudebních apod.) a směřuje k poznávání i sebepoznávání prostřednictvím reflektivního dialogu o zážitcích a expresivní tvorby nebo vnímání umění.“ (Slavíková, Slavík, Eliášová, 2007).

Každé umělecké sdělení vnímám jako hlubší poselství, které může být prostředkem, jak sdělit nesdělitelné.

Skrze výtvarné umění může docházet k silnějšímu zachycení a prožívání emocí a nálad a následnému sebevyjádření. Výtvarné prožívání a myšlení je jednou z nejvýznamnějších oblastí lidské kreativity, která prostupuje celým našim životem a napomáhá nám k vytvoření celkového pohledu na svět. Pro artefiletiku je nejdůležitější tvorba a proces, kterým vzniká.

Artefiletické metody a techniky mohou rozvíjet osoby s mentálním a kombinovaným postižením v mnoha oblastech života, u každé osoby je však tento rozvoj vysoce individuální. Artefiletika napomáhá k rozvoji tvořivosti, komunikačních a sociálních schopností, kritického myšlení a expresivních dovedností. Účinnost artefiletiky spočívá v prostoru pro vyjádření vlastních myšlenek, přání, emocí, citů a zkušeností. Toto vyjádření nemusí být pouze verbální, naopak, artefiletika má velký přínos i v oblasti neverbální komunikace. Neverbální prožitková komunikace a její vědomá reflexe pomáhá dosahovat hlubšího sebepoznání a sebeuvědomění

a napomáhá rozvíjet osobnost. Také je velmi efektivní u osob s poruchou řeči, nebo smyslového vnímání. Z výše uvedeného můžeme rozpoznat, že je artefiletika obor, který se orientuje na velmi širokou cílovou skupinu a taktéž napomáhá k rozvoji v mnoha oblastech života.

Cílem práce je seznámit čtenáře s artefiletikou a zjistit, jaké jsou možnosti využití artefiletických technik v sociální práci s osobami s mentálním postižením. Dále také jaký má artefiletika na osoby s mentálním postižením vliv a co této cílové skupině přináší. Aby bylo možné dosáhnout cíle, je důležité nejprve jednotlivé obory popsat. Teoretická část práce se skládá ze tří kapitol. První kapitola se zabývá charakteristikou arteterapie a artefiletiky a jejich rozdíly. Považuji za velmi důležité popsat oba dva obory, artefiletiku i arteterapii, protože spolu velmi úzce souvisejí a jsou vzájemně provázané. Druhá kapitola popisuje setkání sociální práce s artefiletikou. Zde popisují sociální práci se skupinou, terapeutické paradigma v sociální práci a především oblasti sociální práce, ve kterých lze využít prvky artefiletiky. Poslední kapitola se věnuje cílové skupině této práce, tedy osobám s mentálním postižením, kde definuji mentální retardaci a klasifikuji její stupně. Empirická část práce je věnována kvalitativnímu výzkumu v podobě strukturovaných rozhovorů, které jsou vedeny s pracovníky v sociálních službách. Cílem výzkumu je zjistit, jak jsou v současnosti využívány artefiletické techniky při práci s osobami s mentálním postižením. Také jaký přínos mají artefiletické prvky pro tyto osoby.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Arteterapie a artefiletika

Jelikož se ve své práci věnuji artefiletice, považuji za velmi podstatné vymezit a definovat nejen artefiletiku, ale také arteterapii. Tyto dva přístupy spolu velmi úzce souvisejí a jsou vzájemně provázané. Oba přístupy jsou popsány odděleně a jsou vymezeny jejich hranice, ale také historie, která je spojuje. Definovány jsou také formy a metody artefiletiky a arteterapie. V dalších kapitolách popisují principy, fáze a obsahové okruhy v artefiletice, také se zaměřuji na artefiletiku v praxi.

1.1. Arteterapie

1.1.1. Definice pojmu arteterapie

Vzhledem k širokému uplatnění arteterapie v nejrůznějších oborech a pomáhajících profesích existuje také velké množství jejich definic. Pro lepší pochopení tématu uvedu tři definice arteterapie.

Slovník sociální práce definuje arteterapii takto: *„Arteterapie je metoda využívající expresi v terapii a to nejčastěji formou výtvarných aktivit, která je užívána u mnoha druhů klientů a v řadě programů“* *Expresi můžeme chápat jako projektivní aktivity, které mají instinktivní původ a vyjadřují psychické stavy aktéra“*. (Matoušek, 2003).

Slavík (2011) vymezuje arteterapii *„jako psychoterapeutickou a psychodiagnostickou disciplínu, využívající k léčebným cílům formy a prostředky adekvátní umělecké formy“*. (Slavík, 2011).

„Arteterapie představuje soubor uměleckých technik a postupů, které mají kromě jiného za cíl změnit sebehodnocení člověka, zvýšit jeho sebevědomí, integrovat jeho osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění života.“ (Šicková-Fabrice, 2002).

Z výše uvedených formulací vyplývá, že samotné definování pojmu arteterapie je velmi důležité. Správné vymezení nám totiž dává možnost pohlízet na tvořivou činnost nejen jako na oddechovou a relaxační aktivitu, ale také jako na činnost, která má terapeutickou, nebo psychoterapeutickou hodnotu a přispívá k pochopení, pomoci a léčbě klienta. Všechny výše uvedené definice se z části překrývají a všechny zároveň vypovídají o arteterapii jako

o alternativní metodě, která kombinuje prvky výtvarného umění spolu s terapeutickým záměrem.

1.1.2. Historie arteterapie

Pojem arteterapie pochází z latinského slova ars neboli umění a z řeckého slova Thérapeía, které znamená léčení. Šicková-Fabricsi (2002) uvádí za průkopnici arteterapie Margaret Nauburgovou, která jako první použila výraz art therapy ve spojení s výtvarným uměním ve třicátých letech v USA. Další významnou osobou byla Edith Kramerová, taktéž z USA, která pořádala lekce malování a kreslení pro děti. Věřila, že výtvarné umění pomáhá dětem překonat strachy a zbavovat je prožitých traumat. Později založila arteterapeutický program a vydala knihu o arteterapii s dětmi. V České republice se arteterapie vyvíjela od padesátých let v různých psychiatrických zařízeních a v roce 1994 vznikla Česká arteterapeutická asociace. (Šicková-Fabricsi, 2002).

1.1.3. Formy arteterapie

Arteterapii lze chápat v užším i širším smyslu. V užším slova smyslu znamená arteterapie léčbu výtvarným uměním. Slouží k vyjádření problematiky jedince, nebo skupiny jako celku za pomoci výtvarných prostředků. Důležitost je kladena především na proces tvorby, ne na konečný výsledek. (Šicková-Fabricsi, 2002). Cílem je rozvíjet tvořivost, komunikaci a sebevyjádření a díky tomu zpracovat určité téma a tím mírnit obtíže člověka. Tvořivý proces otevírá témata a také je zpracovává. V arteterapii se jedná o využití kanálu pro komunikaci a introspekci. (Slavík, 1997). Širší pohled obsahuje nejen samotnou terapii výtvarným uměním, ale můžeme sem zahrnout také hudbu, poezii, prózu, nebo tanec.

Na arteterapii lze také pohlížet z pohledu aktivity, nebo pasivity klienta. Jako pasivní arteterapii můžeme vnímat proces, kdy se klient s arteterapeutem snaží pochopit klientovo nitro a poznávat pocity ostatních. Patří sem například návštěvy galerií, muzeí nebo besed. Oproti tomu aktivní arteterapie pracuje s konkrétními tvůrčími činnostmi (kresba, malba, modelování), na kterých se klient aktivně podílí. Kromě terapeutických účelů lze arteterapii využít i v pedagogických procesech, kde se využívá jako prostředek sociální integrace a výchovy. (Šicková-Fabricsi, 2002).

Arteterapii rozdělujeme na individuální a skupinovou. Při individuální arteterapii pracuje terapeut pouze s jedním klientem. Tento typ terapie je vhodný uplatňovat u klientů, kteří nejsou schopni pracovat ve skupině více lidí, nebo na klienty jejichž problém vyžaduje plnou pozornost terapeuta. Individuální terapie je založena na silném emocionálním prožitku. (Potměšilová, Sobková, 2012). Skupinová arteterapie pracuje se skupinou minimálně třech osob, kde využívá skupinové dynamiky. Je možné pracovat v jedné skupině, nebo může pracovat několik skupin současně. Skupina má velký sociální a integrační náboj, díky nimž se mohou členové vzájemně podporovat a poskytovat si zpětnou vazbu. Skupinová arteterapie probíhá tam, kde se střet názorů ostatních členů skupiny využívá jako podmínka terapeutického působení. Učení ve skupině probíhá intenzivněji a rychleji. Klienti, kteří se zde setkávají, většinou přicházejí s podobným problémem a mohou si být vzájemně podporou, vzorem a inspirací. Ve skupině zažívají pocit sounáležitosti a empatie. Mezi nevýhody naopak patří náročnost pro vedoucího skupiny, který musí svůj čas rozdělit mezi všechny členy, a od toho se také odvíjí méně individuální pozornosti pro jednotlivce. Do nevýhod můžeme také zařadit menší diskrétnost a důvěrnost. (Šicková-Fabrici, 2002).

1.1.4. Realizátor arteterapie

Osobnost arteterapeuta hraje velmi důležitou roli při celkovém procesu terapie, ale i při prvotním navazování kontaktu s klientem. Budeme zde rozlišovat dvě skupiny a to kvalifikační předpoklady, neboli profesní znalosti, a osobnostní předpoklady arteterapeuta. Pro člověka, který vykonává arteterapii, jsou velmi důležité již zmíněné kvalifikační předpoklady. Arteterapeut by měl mít odborné znalosti pedagogiky, psychologie, sociologie, medicíny a antropologie. Nedílnou součástí je pak také znalost výtvarného umění. (Šicková-Fabrici, 2002).

Co se týká profesionálního statutu arteterapeuta působí zde především umělci, psychologové, pedagogové, speciální pedagogové nebo sociální pracovníci. V současné době není povolání arteterapeut v České republice zařazena do seznamu profesí. Česká arteterapeutická asociace usiluje již mnoho let o zařazení arteterapeutů do legislativního rámce, zařazení do státem uznávaných profesí je jedním z hlavních bodů její činnosti. Arteterapii je možné studovat v ucelené formě pouze v zahraničí, v České republice je možné získat arteterapeutické vzdělání v několika dílčích modulech. Požadavky České arteterapeutické asociace pro výkon profese arteterapeuta jsou uvedeny v následujících stanovách.

Česká arteterapeutická asociace (ČAA) určuje profesní způsobilost a kritéria k výkonu profese takto. Ukončené vysokoškolské vzdělání s titulem Bc., Mgr., PhDr., uměleckého/ humanitního směru – na umělecké, psychologické, zdravotnické, pedagogické, sociální škole. Dále musí mít splněný buď akreditovaný arteterapeutický kurz, kurz garantovaný Českou arteterapeutickou asociací nebo ukončené vzdělávání v arteterapii (Bc.). Dále také komplexní psychoterapeutický výcvik, který zahrnuje teoretickou, supervizní a sebezkušnostní část. Důležité je také splnění pětileté praxe v pomáhajících profesích a z toho minimálně dva roky praxe arteterapie s klienty. A další následné vzdělávání. (ČAA, 2020).

Mezi osobnostní předpoklady arteterapeuta patří empatie, schopnost vytvořit přátelské prostředí s důrazem na respekt vůči klientovi a umění komunikovat. Arteterapeut by měl disponovat vysokým morálním a etickým kodexem. Měl by umět hledat vnitřní zdroje klienta a tím mu umožnit další pozitivní vývoj, také předávat kvalifikované informace, rady a návody, dobře ovládat a znát metody a techniky práce. Arteterapeut by měl být vyzrálá osobnost, která umí improvizovat a přispívat kreativními nápady. (Strnadlová, 2006).

1.2. Artefiletika

1.2.1. Definice pojmu artefiletika

Jde o disciplínu, která velmi úzce souvisí s arteterapií a využívá stejných postupů. Cílem artefiletiky však není léčebný proces, ale spíše sebepoznání, rozvoj osobnosti a lze jí také využít v předcházení patologických jevů, zejména v sociální rovině. (Potměšilová, Sobková, 2012). Je založena na respektu osobních zkušeností a potřeb, rozvíjí sociální kompetence a skrze umělecké aktivity předchází psycho-sociálnímu selhání. Artefiletika tedy přináší novou dimenzi v podobě reflexe. Reflektivní dialog vede k tvořivému myšlení a hlubšímu poznání výtvarného projevu. Výtvarný projev je vnímán jako prostředek k vyjádření jedinečných zkušeností, poznatků, emocí, citů, vztahů, atd. (Slavík, 1997).

Výtvarný projev má úzkou spojitost s kulturou, která člověka obklopuje „*Cílem artefiletiky je výchovně zhodnotit výtvarnou aktivitu jako symbolického prostředníka mezi niterním světem a světem lidské kultury*“ . (Slavík, 2000). Artefiletika poskytuje člověku příležitost k odhalení psychických vlastních zkušeností, myšlenek přání a emocí. Díky tomu artefiletika pozitivně povzbuzuje duševní síly a předchází tak sociálnímu selhání (Lhotová, 2013).

Pro lepší pochopení pojmu artefiletika uvedu tři definice. „*Artefiletika je reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání, které vychází z umění a expresivních kulturních projevů (výtvarných, dramatických, hudebních, atd.) směřuje k poznávání i sebepoznávání prostřednictvím reflexivního dialogu a zážitcích z expresivní tvorby*“ (Slavíková, Slavík, Eliášová, 2007).

Stiburek definuje artefiletiku následovně: „*Artefiletika je pedagogická disciplína využívající obdobných postupů jako arteterapie v oblasti výchovy. Skrze vlastní aktivní experimentování a prožitek směřuje k poznání a sdílení kultury jako systému vztahů, norem, hodnot a forem komunikace*“. (Stiburek, 2000).

„*Artefiletika je reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání a výchovy, které vychází z vizuální kultury nebo jiných expresivních kulturních projevů (dramatických, hudebních, tanečních)*“. (Géringová, 2011).

1.2.2. Historie artefiletiky

Pojem artefiletika je spojení slov arte, neboli latinsky umění a řeckého slova philetic, které znamená příznivý postoj, vztah nebo mít v oblibě. Filetika je termínem poměrně mladým a spojuje výchovu s emocionálním, intelektuálním a sociálním rozvojem. Zabývá se poznáváním okolního světa a sebe sama. Filetický přístup, tedy průnik expresivní terapie a výchovy, můžeme zachytit již v 70. letech 20. století v Kanadě a USA. Zde se inspiroval Jan Slavík, který definoval artefiletiku v 90. letech minulého století. Pojmem artefiletika odlišil práci s výtvarnou výchovou v pedagogice od arteterapie, která se používala v rámci psychoterapeutických oborů. „*Význam artefiletika byl použit jako modifikace arteterapie ve významu výchovy prostřednictvím umění*“. (Šicková-Fabrici, 2002). Slavík dal pak následně také vzniknout celému artefiletickému oboru v České republice. Ten se v ČR pozvolna vyvíjel z arteterapie a modernistického pojetí výtvarné výchovy, které se opíralo o psychologické teorie tvořivosti a o spontánní tvořivost. Vyznačoval se vtažením klienta do prožitku a důrazem na individualitu a originalitu. Z Arteterapie se do artefiletiky promítá prožitková a reflektivní složka. (Slavík, Wawrosz, 2011).

1.2.3. Realizátor artefiletiky

Stejně jako v arteterapii zde hraje důležitou roli jak stránka osobnostní, tak stránka kvalifikační. U kvalifikačních předpokladů artefiletika klade důraz na znalosti ve výtvarném umění. Na rozdíl od arteterapie je zde ale možnost, aby kurz artefiletiky vedl například učitel výtvarné výchovy nebo umělec. Při artefiletice jde spíše o doprovázení v učení, předpokládá se tedy znalost pedagogických a výtvarných postupů. Velmi důležité jsou zde také zkušenosti, které by měl artefiletik mít (například při zážitkovém nebo sebezkušenostním výcviku). Co se týká osobnostních předpokladů, je důležitá vyzrálost a moudrost. Velká část práce při artefiletice je založena na vzájemném vztahu klienta a artefiletika. Z tohoto důvodu by měl artefiletik udržet klima důvěry, respektovat klienta a být ohleduplný. Měl by to být empatický jedinec, který zvládá naslouchat a komunikovat. (Slavík, 1997). Na rozdíl od arteterapie může být realizátorem artefiletických setkání i člověk, bez vysokoškolského vzdělání a výcviku. (Šicková-Fabrice 2008).

1.2.4. Principy artefiletiky

Autentičnost

Je jedním z nejpodstatnějších prvků v artefiletice. Autentičnost vychází z arteterapie a zaměřuje se na vědomí. Bez opravdovosti nelze dosáhnout sebepoznání.

Individualita

Individualita je spjata s autentičností. Práce s klientem má o to větší efekt, pokud se nebojí sdělit a sdílet svůj vlastní názor a být sám sobě vzorem.

Prožitek

Bez prožitku by nebylo možné navázat reflektivní dialog, který je důležitým aspektem artefiletiky.

Sdílení (reflektivní dialog)

Sdílení zkušeností, tvorba a prožitek společně utvářejí proces poznání. (Slavík, Wawrosz, 2011).

1.2.5. Fáze artefiletiky

Artefiletika má dvě hlavní fáze: **výrazovou hru** a **reflektivní dialog**. Výrazová hra napomáhá k používání fantazie a díky tomu i k lepšímu přijetí sebe sama a okolního světa. Při reflektivním dialogu, kterého se účastní celá skupina, dochází k vyjádření vlastních myšlenek a názorů v bezpečném kruhu. Výchozím bodem reflektivního dialogu je sociální a komunikační rozvoj. Reflektivní dialog je taktéž definován jako ohlédnutí za výrazovou hrou. Díky reflektivnímu dialogu dochází k sebereflexi, změně postojů, prohloubení vztahů k sobě samému a okolí, k respektu jedinečnosti a odlišnosti, k radosti z tvoření. (Géringová, 2011).

Jan Slavík (2011) popisuje artefiletické sezení ve čtyřech fázích:

Rozehrívací neboli adaptační fáze

při které dochází k naladění se na výtvarnou činnost a navození potřebné atmosféry a nálady. Dochází zde také k uvedení do tématu, zbavení se ostychu a studu, vyladění a zapojení se. Tato fáze má za cíl přejít z vnějšího do vnitřního světa jedince a jeho prožívání.

Výrazová hra

je hlavní fází artefiletiky, při které vzniká dílo. Využívá se nejen výtvarné vyjádření, ale také hudební či dramatické. Jejím cílem je zaměření na následující část, tedy na reflektivní dialog.

Reflexe

samotného díla, která probíhá mezi všemi účastníky. Účastníci si poskytují zpětnou vazbu, aby se obohatili navzájem. Tento dialog může probíhat verbálně i neverbálně.

Uzavírací aktivita

která slouží ke zklidnění a rozloučení. Tato fáze může pomoci k přemýšlení nad vlastní tvorbou a zážitkem s ním spojeným. Navrací účastníka zpět do reálného a vnějšího světa.

1.2.6. Obsahové okruhy v artefiletice

V artefiletice je velmi důležité spojení exprese (výrazu) a reflexe (komunikace), ale také výtvarné formy. Zaměření artefiletiky na výraz, komunikaci a výtvarnou výchovu lze považovat za tři odlišné okruhy, které mají své postupy a principy, ale zároveň se také prolínají a spojují.

Výraz

Pozornost je u výrazu soustředěna na tvůrčí pohyb z vnitřního do vnějšího světa člověka a hlavně na prožitek a vlastní identitu. Účastník vnímá a prožívá své emoce, pocity a celý proces tvoření. Projevem jsou nápady, akce, stylizace, jednání a vyjádření.

Komunikace

Tento okruh vyjadřuje vztah dialogu nejméně dvou osob. Velmi podstatné je střídání rolí z naslouchajícího ke sdělujícímu. Náhled na situaci lze získat, pokud se účastní třetí osoba a to pozorovatel. Předpokladem smysluplné komunikace je upřímnost a otevřenost, stejně jako vstřícnost jednání a zdrženlivost. Cílem je sdílení s ostatními, snaha co nejlépe se vyjádřit a být pochopen a zároveň chápat úvahy a jednání druhých.

Forma

Účastník se zde zaměřuje hlavně na výsledek své tvorby, promýšlení postupů, variant a technik. Cílem je přesné vyjádření vlastních dojmů tak, aby bylo dílo propojeno s vnitřním světem. Forma může vést k objevování individuality, pochopení vnitřního světa a sebepoznání. Forma je pro artefiletiku důležitá, ale neklade na ni velký důraz. Je to pouze jedna z cest, která vede k naplnění cíle. (Slavík, 1997).

1.2.7. Artefiletika v praxi

Jak již bylo několikrát zmíněno, artefiletika se může snadno zaměřit se zážitkovou pedagogikou nebo arteterapií. Z tohoto důvodu se nabízí otázka: Jak artefiletiku rozpoznáme v praxi?

„Reflektivní dialog je první rozhodující kritérium pro rozpoznání artefiletiky v praxi: chybí-li, nejde o artefiletiku“ (Slavíková, Hazuková, Slavík, 2010).

Reflexe v artefiletice obsahuje dvě složky. Jedna z nich je zpětný pohled na své vlastní aktivity a záměry, druhou je porovnání vlastního zážitku se zážitky ostatních zúčastněných. Tyto dvě složky vybízejí k dialogu a vedou k novému poznání. (Slavík, 2012). Někteří autoři ještě dodávají další body, kterými je systematická práce se vzdělávacími motivy a propojení poznávání sebe samého a okolního světa. (Géringová, 2011).

1.2.8. Cíle artefiletiky

Artefiletika vede k dvěma hlavním cílům, které na sebe navazují.

- 1. Sebepoznání**
- 2. Poznání lidského života a okolního světa**

Další autoři také kladou důraz na vytváření a rozvoj sociálního citění, dále považují za důležitou psychosociální a patologickou prevenci.

Artefiletika rozvíjí více dovedností a kompetencí, z tohoto důvodu se jeden hlavní cíl může rozdělit na několik dílčích cílů, jako například:

- Znalost a porozumění, nejen díla, ale i ostatních členů
- Tvůrčí dovednost
- Komunikační schopnosti
- Hodnotící schopnosti
- Výtvarné myšlení a představivost
- Sociálně psychické předpoklady (Slavík, 2012).

1.2.9. Techniky artefiletiky

Slavík definuje artefiletické techniky takto: „*Vedle klasických prostředků kresby, malby a plastiky se uplatňuje akční tvorba, která dovoluje rozehrát různé polohy expresivního vyjadřování. Mnohdy žák opouští hranice výtvarné tvorby, zejména v přesahu k tvořivé dramatičce nebo k netradičním hudebním projevům apod.*“ (Slavík, 2011). Artefiletika tedy navazuje na techniky arteterapie a připojuje k nim další tvořivé projevy (hudební, dramatické, bodyart. Je pro ni typické volit přitažlivá témata a obměňovat techniky. V artefiletice je důležité propojení samotného vytváření díla a následná reflexe. Jde hlavně o zážitek z tvoření, než o samotný výtvar. Výtvarný zážitek má trvalejší hodnotu a je něčím výjimečným, protože se uchovává v naší paměti (Géringová, 2011).

Artefiletika, tak jako arteterapie vychází ze stejných metod, technik a cílů. Ty budou popsány v následujících kapitolách. Artefiletické techniky se ztotožňují arteterapeutickými a vycházejí z nich. To je pro tuto práci velmi důležité a zásadní. Výtvarné techniky se využívají ke snazšímu vyjádření emocí a pocitů klienta. Terapeut díky nim rozpozná těžko přístupné stránky a osobnostní rysy člověka. Někteří klienti arteterapeutické techniky odmítají, nechtějí kreslit,

protože jsou přesvědčeni, že to neumí. V tomto případě může terapeut překonat klientovi zábrany tím, že bude tvořit spolu s ním.

Artefiletických technik je velké množství a navzájem se prolínají, proto není možné všechny uvést a popsat. Některé se využívají individuálně, jiné ve skupinové práci. Artefiletické techniky jsou využívány k vyjadřování emocí a pocitů. Během vytváření díla dochází ke sloučení vědomých a nevědomých reakcí, které pomáhají k následnému rozpoznání těžko přístupných osobnostních rysů člověka.

Velmi oblíbené jsou kresebné testy, jež se využívají pro diagnostiku kognitivních schopností. Zkoumají také úroveň jemné motoriky, schopnost vizuální percepce, senzomotorické koordinace a psychických procesů. Při těchto testech se klade důraz nejen na konečné dílo, ale i na proces a postup (chování, emoce, komentáře). Po dokončení díla se využívá rozhovor s klientem se standardizovanými otázkami. Odpovědi na tyto otázky přinášejí vhled do díla. Hraje zde roli velikost objektu v kresbě, detaily, gumování, nebo umístění, ze všech těchto faktorů se dá následně vyčíst duševní rozpoložení klienta. (Šicková- Fabrici, 2002).

Dle Liebmann (2010) se dají tyto techniky rozdělit do šesti kategorií: Technika na abreakci, Technika k navázání kontaktu, Technika na posílení komunikace a komunikativní techniky, Rozehřívací technika, Technika na sdělení informací, Techniky umožňující orientaci ve vztazích. Konkrétních forem u daných technik můžeme definovat mnoho, proto uvedu u každé techniky pouze ty nejvíce využívané. Artefiletické techniky korespondují s technikami arteterapie, nebo z nich vycházejí. Technikou se rozumí postup dané aktivity. Znalosti postupů umožňují volit vhodné nástroje a způsoby jejich použití. Přes techniku lze dojít k osobnímu tématu klienta. Techniky můžeme rozdělovat dle různých kritérií. Například techniky zaměřené na rozvoj osobnosti, na relaxaci, na práci s problémem aj. (Slavík, 1997).

Techniky, které při výtvarné činnosti použijeme, nejsou při artefiletice nejdůležitější. Důležitý je obsah procesu. Artefiletika se na způsob vyjádření dívá spíše jako na prostředek, ne jako na cíl. Zaměřuje se na možnosti výtvarných prostředků, které jsou schopny zachytit psychický stav, uvolnění a věcný obsah. Stejný obsah může být vyjádřen mnoha různými způsoby (kresbou, malbou, modelováním) a mohou být použity různé materiály, barvy, nebo ztvárnění. Použité prostředky symbolizují obsah, což je pro artefiletiku výchozí. (Slavík, 2012).

Technika na abreakci

Abreakci můžeme popsat jako specifickou formu odreagování. Jedná se o uvolnění potlačovaných emocí a nahromaděné tenze. Cílem je znovuprožítí patologických emočních zážitků. Techniky na odreagování a snížení stresu jsou využitelné v sociální práci a mohou být velmi přínosné. V sociální práci je stěžejní, aby byl klient uvolněný a neprožíval stres. Je zapotřebí, aby pracovník volil vhodné techniky s cílem pro daného klienta. (Elichová, 2017). Mezi nejčastěji využívané abreakční techniky v artefiletce můžeme zařadit čmáranici, proměnu nebo akční akvarel.

Čmáranice je technika, která slouží k uvolnění a aktivizaci. Jejím úkolem je počmárat celý papír. Způsobů, jak použít tuto techniku je mnoho. Může se jednat o spontánní obraz, kdy mají klienti zavřené oči. Následně v díle hledají konkrétní tvary a obrazy a vytvářejí příběh. Dalším způsobem je tvoření jednoho společného díla a hledání společného příběhu. Tyto příběhy mohou být paralelou k prožitkům klientů. Při čmáranici se také využívá pohyb, při kterém klienti zapomenou na stres. Čmáranice se může také využívat jako způsob volných asociací a ke cvičení představitivosti. (Šicková-Fabrici, 2002). Můžeme říci, že v sociální práci, je takováto skutečnost velmi vítaná. Klient odloží stres a je lépe koncentrován na další aktivity. U všech technik je velmi podstatné, aby terapeut nezaujímal hodnotící postoj, ale naopak aby pokládal otevřené otázky a stejně přistupoval i k dílu. (Liebmann, 2010).

Proměna je založena na změně emočního náboje. Klienti vytvoří dílo, které ztvárňuje něco, co nemá rád. Následně se soustředí na nenávisť a vztek a dílo zničí. Ze zničeného díla se pak vytvoří dílo nové, které zhmotňuje naopak něco, co má klient rád. Tato technika je příkladem restrukturalizace.

Akční akvarel vzniká tak, že se postupně odmyývají pod proudem vody nanesené barvy. Po smytí zůstávají na papíře barevné skvrny, ve kterých se pak hledají konkrétní tvary. Mohou se následně označovat nebo vystříhnout a vytvořit k nim příběh. Nanesené barvy mohou představovat nepříjemné pocity, které necháme odplavit pryč. Technika slouží k uvolnění a práci s emocemi. Klienti si zde mohou uvědomit, že emoce jsou proměnné a netrvají věčně. (Šicková- Fabrici, 2002).

Techniky k navázání kontaktu

Pomocí těchto technik lze navázat kontakt a vzájemnou důvěru. Při seznamování ve skupině se nejčastěji používá technika jmenovek a vizitek.

Jmenovky mají praktický význam, ale také slouží jako méně stresující forma představování ve skupině. Klient si napíše, nebo namaluje svoje jméno na papír. Na tuto techniku navazuje další, kterou můžeme nazvat *O jménu*, kdy klient zavře oči a představuje si své jméno. V těchto představách si vybavuje, kdo mu jméno dal, co jméno vyjadřuje a všechny tyto symboly namaluje. Následně dílo ukáže ostatním ve skupině a tím se představí. (Šicková- Fabrici, 2002).

Erb: Při této technice klient kreslí svůj vlastní erb. Erb by měl klienta vystihovat a ve skupině poté mohou klienti hádat, komu erb patří. Tato technika slouží k rozvoji vnímavosti k vlastní osobě, ale i ostatních ve skupině. Rozvíjí smysl pro symboliku.

Techniky k posílení komunikace

Při těchto technikách lze využít širokou škálu malovacích a kreslicích metod, které mohou být doprovázeny slovním projevem.

Společný výtvar: Tato technika spočívá v zadání konkrétního nebo volného tématu. Při volném tématu se prohlubuje nutnost vzájemné komunikace mezi klienty, kteří se musí na něčem společném domluvit. Klienti se navzájem poznávají, učí se domluvit, vyjednávat a prosazovat své názory a zároveň akceptovat ty odlišné. (Liebmann, 2010).

Společná koláž: Klienti opět tvoří na zadané nebo libovolné téma. Koláže lze tvořit z přírodních materiálů, časopisů, nebo kartonů. Téma je možné zaměřit na problémy skupiny. Nad výsledným výtvořem lze vést konverzaci a asociovat.

Techniky ve dvojicích: Dvojice se mohou losovat nebo spárovat dle přání. Společně dvojice tvoří jedno dílo, dle předchozího zadání. Z této techniky se o klientech můžeme dozvědět mnoho informací o klientech, které se odehrávají při samotném procesu tvoření. Jak klient vede komunikaci, zda je submisivní, nebo naopak dominantní, zda umí spolupracovat, nebo pracuje sám za sebe. (Kopta, 2009).

Techniky na zdynamizování skupiny

Mezi rozehrívací techniky a techniky na zdynamizování můžeme zařadit všechny, které využívají společnou práci. Cílem je rozehrát celé skupiny a podpora její dynamiky a jsou podobné technikám seznamovacím.

Stavění věží: Tato artefietická technika spočívá ve stavění věží ve skupinkách v určitém časovém limitu. Věž se staví z jakéhokoliv materiálu a měla by být co nejvyšší. (Elichová, 2017).

Ostrovky: Členové jedné skupinky si na papír namalují ostrovy. Dále ho mohou dotvářet jakýmkoliv materiálem. Cílem je vytvořit si ostrov podle svých představ a na závěr vybudovat mezi ostrovy mosty a cesty, aby jejich ostrov nezůstal o samotě. Tato technika se řadí taktéž k technikám komunikativním. (Liebmann, 2010).

Práce s hlinou: Pokud není k dispozici hlína lze použít například těsto. Při práci s hlinou můžeme volit několik postupů. Pokud chceme skupinu rozehrát, budeme k práci přistupovat hravě a dle fantazie. Například modelace koule, která se posílá dokolečka mezi klienty, nebo modelace, kdy mají klienti zavřené oči. O vymodelovaném předmětu můžeme vyprávět příběh, tehdy se jedná o přístup vypravěčský, z něj se dá plynule přejít do fáze terapeutické, kdy příběh propojíme se zkušenostmi a vedeme diskuzi. (Kopta, 2009). Práce s hlinou se při arteterapeutických a artefietických metodách využívá velmi často. Je vhodná k eliminaci agresivního chování, pro vytváření nadhledu a prolomení bariér, k rozvoji představivosti a fantazie a také k nahrazování verbální komunikace. (Elichová, 2017).

Techniky na sdělení informací

Při této technice je zásadní správné kladení otázek bez hodnotícího soudu. Otázky by měly být otevřené. Díky tomuto přístupu se pracovník může dozvědět více informací o klientovi. Tyto techniky dosahují lepšího zvědomění.

Rodina: Tato technika slouží k orientaci ve vztazích klienta s jeho rodinou. V jakém vztahu s nimi je klient a jak se vnímají navzájem. Technika většinou pracuje s tím, že jsou členové rodiny vykresleni jako zvířata nebo věci s různými vlastnostmi. Z tohoto díla lze pak vyčíst uspořádání členů rodiny a vtahy mezi členy.

Techniky umožňující orientaci ve vztazích

Tyto techniky se vztahují zejména k rodinným a partnerským tématům. Klient má možnost vyjádřit své obavy a problémy i pomocí neverbální komunikace. Tyto techniky pak mohou klientovi pomoci lépe určit, kde se problém nachází a mohou být podporou pro změnu rodinných, skupinových a partnerských vztahů. Povzbuzují ke spolupráci i s ostatními členy skupiny. Při výtvarném zpracování získává klient určitý odstup a nadhled od situace a následně dovede problém lépe vyřešit.

Mám rád: Klient má za úkol ztvárnit člověka, který ho má rád a který ho rád nemá a porovnat rozdíly. S dílem, na kterém je člověk který klienta nemá rád, může klient udělat cokoliv, například ho zmuchlat a roztrhat a tím se zbavit negativních emocí.

Vnímání sebe a ostatních: Klient namaluje sebe a osobu, která je pro něho významná. Může vytvořit i imaginárního přítele nebo partnera, který bude představovat ideální protějšek. (Leibmann, 2010).

Techniky umožňující orientaci ve vztazích tuto kapitolu uzavírají. Cílem kapitoly bylo uvést příklady a popsat techniky vhodné pro využití při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Elichová (2017) uvádí, že je možné chápat artefiletické a arteterapeutické techniky v sociální práci jako techniky usnadňující dosažení cíle a také jako techniky, kterými je prováděna samotná sociální práce. Jejich přínos můžeme najít napříč sociální prací od sociálního pracovníka, pracovníka v sociálních službách směrem k osobě klienta a jeho rodině, až k vzájemné spolupráci všech zúčastněných. Klientovi nabízí tyto techniky neverbální formu vyjádření, dochází k novým modelovým situacím a také novému náhledu na problém. Pracovníkovi umožňují techniky lepší orientaci ve vztazích a problémech klienta a také napomáhají navázat vztah jiným způsobem. Nelze obecně říci, že všechny artefiletické a arteterapeutické techniky jsou vhodné pro každého, musíme stále pracovat s individualitou každého klienta.

1.2.10. Metody artefiletiky

Stejně jako artefiletické techniky vycházejí z technik arteterapeutických, tak i artefiletické metody vycházejí z metod arteterapeutických, odlišují se pouze tím, že jsou v artefiletice doplněné o reflektivní dialog. Metodami můžeme chápat strategie a postupy, které se využívají při arteterapeutické praxi. Tyto metody slouží jako výchozí teoretický základ pro tvoření arteterapeutických i artefiletických technik. Šicková- Fabrici (2002) uvádí následujících šest metod: imaginace, animace, koncentrace, restrukturalizace, transformace a rekonstrukce. Metoda je komplex různých technik jdoucí k jednomu stejnému cíli.

Imaginace

Imaginace je schopnost člověka vyvolávat v mysli představy, které se mohou vázat k předchozím zkušenostem, zážitkům nebo vzpomínkám. Imaginace je důležitou složkou duševní činnosti. Každý člověk je vybaven jinou mírou představivosti a nejvíce je rozvinuta

u dětí. Imaginace je úzce spojena s vnitřním světem člověka a díky tomu může odhalovat problematické situace. Klient se díky představám vrací k některým prožitým událostem a znovu je zpracovává pod vedením arteterapeuta, a poté je zhmotní ve výtvarné podobě. Díky tomu může vidět a nacházet nové úhly pohledu a změnit své postoje. K vytvoření lepší atmosféry může být využita hudba či vůně spojená s imaginačním tématem.

Animace

Animace je rozhovor ve třetí osobě, kdy se terapeut nebo klient ztotožní s dílem, které klient vytvořil. Jedná se o projektivní metodu, která bývá efektivní hlavně z důvodu menších zábran ze strany klientů, protože vedou dialog se svým dílem. Tímto způsobem lze získat informace, o kterých klient nedokáže hovořit.

Koncentrace

Při této metodě se využívají převážně mandaly. Střed mandaly představuje svatý kruh a centrální bod uvnitř duše. Metoda se využívá ke zklidnění, koncentraci a tréninku pozornosti. V arteterapii představuje mandala pomůcku pro meditaci. Dále se mohou využívat prvky rytmizace, dechového cvičení, masáže, nebo autogenního tréninku. (Šicková-Fabrici, 2002).

Jung upozorňoval na mandaly ve stavech psychické disociace a dezorientace například u osob se schizofrenií, nebo dětí z rozvedených rodin. „Jasně vidíme, jak přísný řád takového kruhového obrazu kompenzuje chaos a zmatek psychického stavu, a to tím, že konstruuje určitý střed. Zjevně jde o sebeléčebný pokus, který pramení z instinktivního impulsu“. (Jung, 2004).

Restrukturalizace

Restrukturalizace spočívá v rozčlenění dosavadních zkušeností do jednotlivých sekcí a přeskládání do nového celku. Díky jinému uspořádání vznikají nové skutečnosti a struktury, v kterých může klient najít nový smysl. Tato metoda se často využívá k posílení vztahů ve skupině a to především mezi členy, kteří si k sobě neumí najít cestu, proto má v arteterapii velký potenciál.

Transformace

Spočívá v přenesení určitého druhu uměleckého média do jiné oblasti. Například přenesení literárního nebo hudebního díla do výtvarného počinu. Spočívá v přetlumočení pocitů

z jednoho díla na dílo umělecké. Podporuje rozvoj fantazie, tvořivosti a propojení smyslových vjemů.

Rekonstrukce

Jak již název napovídá, jedná se o techniku, při které dochází k obnovení díla. Má mnoho forem. Jednou z nich může být například koláž, nebo doplňování fotografie. Rekonstrukce je vhodná pro široké spektrum klientů. Podněcuje se fantazie a kreativita. (Šicková- Fabrici, 2002).

1.3. Rozdíl mezi arteterapií a artefiletikou

Někteří autoři odlišují arteterapii a artefiletiku ostrými hranicemi, naopak u jiných autorů nebývá hranice mezi těmito dvěma směry vůbec ohraničena, další vnímají artefiletiku jako podobor arteterapie. Někteří odborníci dokonce uvádějí, že se jedná o stejný obor, na který se dá pohlížet z více úhlů. Vzájemná provázanost mezi arteterapií a artefiletikou je velmi významná. V praxi se jejich hranice mohou dotýkat, až stírat, ale zároveň se ve svých krajních polaritách výrazně odlišovat (Běhounková, 2009).

Artefiletiku od arteterapie můžeme odlišit především v zaměření. Arteterapie se zaměřuje na léčbu psychiky a jejím příznačným nástrojem je výtvarný projev. Pracuje na terapeutickém základu, soustředí se na konkrétní problém a jeho redukci a řešení. Arteterapie dává prostor pro léčbu. Artefiletika se oproti tomu zaměřuje spíše na podporu zdraví. Je založena na využívání uměleckých výrazových prostředků k integrativnímu duševnímu rozvoji a k prevenci psychosociálních poruch. Využívá se především v pedagogice, soustředí se na prevenci, pozitivní rozvoj osobnosti a tvořivost. Artefiletika dává prostor pro učení se. (Geringová, 2011).

U obou oborů můžeme nalézt společné rysy, je zde kladen důraz na kreativitu a tvůrčí proces, které dávají vzniknout výtvarnému dílu. U obou oborů je důležitý samotný proces tvorby a silná zkušenost. V oblasti cílů je to zaměření na rozvoj sebepoznání a sociálních kompetencí. V oblasti metod je to zaměření na poznávání prostřednictvím uměleckého vyjádření spojené s reflektivním dialogem. Shodu můžeme také najít ve vývoji a historii obou směrů, a také v tom, že můžeme využít různou věkovou skupinu účastníků. (Slavík, 2012).

Propojení exprese s reflexí odlišuje artefiletiku od výtvarné výchovy a přibližuje ji tím k arteterapii. Expresi chápeme jako výrazový tvůrčí projev a reflexi, jako náhled na to, co bylo vytvořeno. Arteterapie se pak liší od artefiletiky tím, že se zaměřuje převážně na léčbu klienta, naopak artefiletika dává prostor pro učení se. (Potměšilová, Sobková, 2012). Arteterapie

a artefiletika se rozcházejí v oblasti postupů, díky kterým dochází k cílům. V cílech samotných se poté již shodují. Jedná se o podporu a rozvoj osobnosti, rozvoj sociální a emoční inteligence směřující k integraci a socializaci do společnosti. Dále jde o prevenci v oblasti krizových situací. V neposlední řadě je to zaměření na prožitek, komunikaci, sebevyjádření a vztahy. (Stiburek, 2000). Můžeme si povšimnout, že společné cíle arteterapie a artefiletiky jsou velmi blízké cílům sociální práce.

Tabulka č. 1. Rozdíly mezi arteterapií a artefiletikou

	Arteterapie	Artefiletika
Realizátor	arteterapeut	artefiletik
Vzdělání realizátora	psychoterapeutické	pedagogické
Cíle	léčba a diagnostika	prevence, rozvoj osobnosti
Parciální cíle	aktivizace rozvoj kreativity sublimace emocí interpretace díla	socializace psychosociální růst resocializace návčik interakce
Přínos	sebeakceptace úleva náhled osobnostní růst	sebepojetí a sebehodnocení rozvoj emocí sebereflexe rozvoj empatie, tolerance
Nástroje	interpretace procesu interpretace obsahu pochopení problému	zážitková výtvarná hra sebereflexe, zpětná vazba reflektivní dialog

(Zdroj: Běhounková, 2009).

Zde bych ráda rozvedla klady, které přináší propojení arteterapie a artefiletiky pro mou práci. V první řadě považuji za vhodné uvažovat v širší perspektivě, která umožňuje vzájemné doplnění jednotlivých přístupů, tak aby odpovídaly cílům sociální práce a aby oba přístupy přispěly co nejlépe potřebám klienta. Jako hlavní přínos propojení arteterapie a artefiletiky shledávám fakt, že v rámci sociální práce s osobami s mentálním postižením se setkáváme s různorodostí klientů, na které se vážou jejich různé potřeby a zakázky. Tato různorodost

předpokládá také různorodost přístupů, kterou nabízí právě propojení těchto dvou směrů. Tím se zvyšuje pravděpodobnost, že pracovník zvolí nebo zkombinuje optimální přístup pro daného jedince. Arteterapie i artefiletika jsou dva velmi podobné postupy práce s klientem. Zaměřují se na práci s klientem, které se zaměřují na tvorbu a vzájemnou interakci. Při této interakci je důležitý jak potenciál klienta, tak osobnost pracovníka. Jsem přesvědčená, že tyto dva postupy mohou obohatit sociální práci.

2. Setkání sociální práce s artefietikou

Pojem sociální práce je na první dojem srozumitelný a zřejmý. Pro vymezení sociální práce však existuje celá řada definic. Vymezení cílů a metod sociální práce se různí, proto není jednoduchým úkolem ji definovat. Přesto je to v této práci velmi důležité a nezbytné. V další kapitole tak popisují sociální práci se skupinou, konkrétně s osobami s mentálním postižením. V navazujících kapitolách se zaměřují na využití artefietiky v sociální práci a propojují ji tím s kapitolou předchozí.

2.1. Vymezení sociální práce

Sociální práce je odbornou disciplínou, která vychází ze systému teoretických poznatků psychologie, pedagogiky, sociologie, právních a lékařských věd a také z filantropie. Tyto načerpané poznatky poté zevšeobecňuje a syntetizuje a vytváří vlastní postupy. Ustálená a komplexní definice sociální práce, která by mohla být označená jako všeobecně platná, zřejmě neexistuje. (Novotná, Schimmerlingová, 1992).

Matoušek (2003) definuje sociální práci takto: *„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti aj.) Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, a jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. Sociální práce je hlavním přístupem při poskytování sociální pomoci.“* (Matoušek, 2016).

Navrátil s Musilem (2000) definují sociální práci takto: *„Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na zlepšení nebo obnovení sociálního fungování klienta a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl“.* (Navrátil, Musil, 2000). Musil odkazuje na různá pojetí sociální práce a poukazuje na specifčnost sociální práce především tím, že se nezabývá pouze pomocí lidem v náročných situacích, ale orientuje se také na interakce mezi člověkem a jeho sociálním prostředím. (Musil, 2008).

Definice sociální práce můžeme rozdělit do několika skupin, dle toho na jakou charakteristiku kladou důraz a z jakého kontextu vycházejí. Lze však říct, že se jednotlivé skupiny prolínají a nedají se zcela oddělit.

2.1.1. Sociální práce jako pomoc při sociálním fungování

Sociální práci můžeme chápat jako pomoc ve zkvalitnění sociálního fungování. Pomoc při reakcích na nároky, které klade prostředí. Jestliže jedinec tyto nároky nezvládá, vzniká nerovnováha. Zde přichází prostor pro sociální práci. (Barlett, 1970).

„Sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinová, nebo individuálně vnímána a vyjádřena.“ (Navrátil, 2001).

2.1.2. Sociální práce jako sociální změna

Na sociální práci můžeme také nahlížet jako na změnu. Sociální změny jsou trvalým jevem sociálního života, kde dochází k proměně kvantitativních a kvalitativních vztahů mezi duchovními a materiálními prvky v sociální struktuře. (Jand'ourek, 2001). *„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů“*. (Matoušek, 2016).

2.1.3. Sociální práce zdůrazňující terapeutický charakter

Na sociální práci můžeme nahlížet také z pohledu terapeutického charakteru. Slovo terapie je zde chápáno jako léčebný program a cílem terapie je zmírnění či odstranění nežádoucích stavů. (Matoušek, 2003). *„Sociální práce je přímé, záměrné a terapeutické působení na klienta“*. (Mühlparch, 2006).

2.2. Sociální práce se skupinou

Sociální práci můžeme rozdělit dle zaměření na sociální práci s jednotlivcem, skupinou a rodinnou sociální práci. Vzhledem k zaměření mé práce budu popisovat sociální práci se skupinou. Člověk je sociální bytost a během svého života žije ve více či méně rozdílných skupinách, které mohou být formální a neformální. Život ve skupině je pro člověka přirozený, dochází k uspokojování potřeb sdílení, spoluvytváření, navazování nových vztahů. Člověk se

ve skupině učí vyjadřovat, naslouchat, respektovat, ale také poznávat sám sebe a obhajovat své vlastní názory. Učí člena skupiny řešit konfliktní situace a hledat kompromisy. Skupinové procesy jsou zdrojem síly, lépe se zde dodržují pravidla a dosahující cíle, díky podpoře a motivaci ostatních členů. Každý z nás žije v sociálních skupinách, do některých jsme se narodili, jiné jsou skupiny pracovní, přátelské, zájmové. (Havránková in Matoušek, 2003). Skupinou je označováno více lidí, kteří jsou navzájem propojeni trvalými vztahy a tuto sounáležitost si uvědomují. (Horská, 2006)

Vedle individuální práce se stala skupinová sociální práce pracovním principem sociální práce. Metody skupinové sociální práce nabízejí metody, které individuální práce s jednotlivcem nabídnout nemohou. Sociální pracovník má při práci se skupinou široké pole působnosti. Může působit jako terapeut, facilitátor, konzultant, nebo koordinátor. (Šik, 2008). Skupiny můžeme dělit podle několika kritérií. Dle velikosti na malé a velké, na skupiny homogenní, úkolově zaměřené, psychoterapeutické, skupiny pro výcvik lidských vztahů a skupiny zaměřené na dosahování sociálních cílů. (Havránková, 2003). Dále také na skupiny svépomocné, rekreační, vzdělávací, dobrovolné, rozhodovací. Podle obsahového zaměření pan na biografické, interakční, tématické, samořídící, tréninkové. Hledisek, dle kterých můžeme dělit skupiny je mnoho, některé prvky budou pro všechny skupiny stejné, ale bude se odlišovat postup sociálního pracovníka. (Horská, 2006)

2.2.1. Historie skupinové sociální práce

Skupinová sociální práce se začala vyvíjet především díky náboženským a svépomocným hnutím. V Evropě i USA vznikaly spolky, které se zaměřovaly na řešení sociálních problémů. Největší rozvoj zaznamenává skupinová sociální práce koncem 19. a začátkem 20. století, kdy industrializace přinesla nové sociální problémy. Řešila se masová nezaměstnanost, strava, oblečení, vzdělání a následně také smysluplné trávení volného času. V roce 1855 – 1865 vznikly církevní organizace YMCA a YWCA, které byly mezinárodně uznávané. Tyto organizace byly zaměřeny na volnočasové aktivity a mimoškolní vzdělávání mládeže.

Za první komunitní centrum je považováno Toynbee Hall, které založil Samuel A. Barnett spolu se svou manželkou a dobrovolníky v roce 1884. Snažil se zkoumat chudobu a působit proti ní. V roce 1889 založila Jane Adamsová středisko pomoci přistěhovalcům Hull House v Chicagu. Velmi činnou v oblasti komunitní práce byla také Octavia Hilová, která působila v Anglii a zakládala kluby, hřiště a dílny. (Nedělníková, 2004).

Skupinová sociálně práce byla uznána až v roce 1923, kdy se ve Western Reserve University uskutečnil první kurz zaměřený na skupinovou sociální práci. Mezi hlavní metody sociální práce byla sociální práce se skupinou zařazena až v roce 1935 na Národní konferenci sociální práce. Zde bylo definováno i pět hlavních cílů této práce. O rok později vznikla Národní asociace pro vzdělání ve skupinové práci. Od 70. let se rozvíjely skupiny podpůrné a svépomocné.

Skupinová práce byla na území ČR využívána nejdříve jen ve zdravotnictví, následně až v sociální práci. Mezi nejvýznamnější osobnosti ČR ve skupinové sociální práci patří Alice Masaryková, která byla zakladatelkou Československého červeného kříže. Zasloužila se o vybudování ošetrovatelské školy v Praze a založila Vyšší sociální školu v ČSR. (Novotná, Schimmerlingová, 1992)

2.3. Cíle sociální práce

Cíle sociální práce vycházejí z definic sociální práce. Stejně jako definice se i cíle liší v různých kontextech a definují se z hlediska historických a kulturních souvislostí. Můžeme si je opět rozdělit do tří skupin (Matoušek, 2016).

- Pomoc zabezpečit psychosociální pohodu jednotlivcům, skupinám a komunitám.
- Zmocnění, neboli získání moci nad vlastním životem, osamostatnění.
- Poskytování kvalifikovaného poradenství a odborných informací.

Cíle sociální práce mohou být různé, ale vychází z pomoci člověku ke zkvalitnění života. Všechny je tak můžeme shrnout do jednoho, a ten bývá označován jako sociální fungování. (Navrátil, 2001).

2.4. Sociální práce jako prostor pro využití artefiletiky

V předchozích kapitolách byla vymezena artefiletika a definována sociální práce. Artefiletika a arteterapie jsou činnosti, při kterých se setkávají a prolínají cíle volnočasových aktivit, psychoterapie, vzdělávání, výchovy, léčby, ale také sociální práce. Artefiletiku je možné využít v mnoha oblastech, proto může obohacovat některé pomáhající profese. V našem případě se jedná o obor sociální práce. V této kapitole se pokusím najít spojnici mezi artefiletikou a sociální prací. Cílem této práce není slučovat sociální práci a artefiletiku, ale najít oblasti sociální práce, ve které by se mohla artefiletika využít.

Artefiletika i sociální práce pracuje s širokou škálou cílových skupin, i z tohoto důvodu se artefiletika může promítnout do mnoha oblastí sociální práce. Pro tuto práci jsem zvolila oblast skupiny osob s mentálním postižením. Tuto cílovou skupinu jsem vybrala především z toho důvodu, že mám s těmito lidmi největší zkušenost a protože se domnívám, že osobám s mentálním postižením je umělecká činnost velmi blízká. Další spojnicí obou oborů vnímám ve snaze o rovnocenné uznání v odborné sféře, společně s dalšími vědními obory, jako je psychologie, sociologie a právo. Sociální práce i artefiletika mají multidisciplinární charakter, taktéž oba obory kladou na první místo klienta.

Za nejdůležitější však považuji podobnost v oblasti cílů, které si artefiletika a sociální práce vytyčují.

Základním cílem sociální práce je pomoci člověku zvládat životní situace, které není schopen vyřešit vlastními silami. Pomoci zabezpečit psychosociální pohodu, získání moci nad vlastním životem (zmocnění) a poskytování kvalifikovaného poradenství a odborných informací. (Matoušek, 2013).

Základní cíle artefiletiky jsou sebepoznání, poznání lidského života a okolního světa, znalost a porozumění dílu a okolnímu světu, podporovat sociálně psychické předpoklady, hodnotící a komunikační schopnosti a výtvarné myšlení. (Slavík, 2011).

Pokud cíle artefiletiky a sociální práce porovnáme, vznikne několik okruhů, které mají tyto obory společné:

- Podpora a rozvoj osobnosti
- Integrace a socializace do společnosti
- Prevence a řešení krizových situací
- Rozvoj sebevyjádření, komunikace a vztahů

2.5. Skupinová artefiletika

Jak již bylo zmíněno, skupina je pro člověka velmi důležitá a můžeme říci, že se jedná o sociální útvar, který nejde ničím nahradit (Havránková in Matoušek, 2003). Skupinová artefiletika vychází z předem domluvených pravidel, které se týkají rozsahu, způsobu práce a také zakázky. Využití skupinové artefiletiky má několik výhod a nevýhod, které je důležité uvést. Mezi výhody můžeme zařadit vzájemnou podporu ve skupině, sdílení příběhů, z kterých si ostatní mohou vzít dobrý příklad, ale i poučení. Tvorbu nových vztahů a přátelství. Mezi nevýhody

bude patřit složitější organizace skupiny, obtížnější zachování důvěrnosti mezi členy, popřípadě i vyloučení a nálepkování jednotlivce ostatními členy skupiny. (Liebmann, 2010).

2.6. Paradigmata v sociální práci

V průběhu 20. let vznikla tři zásadně odlišná pojetí sociální práce, která Payne označuje jako malá paradigmata. Odlišují se svými filosofickými východisky, a následně i praktickými důsledky. Kromě rozdílů můžeme najít také spojitosti. Paradigmata dělíme na terapeutické, reformní a poradenské. (Navrátil, 2001). Vzhledem k cílům své práce se budu zaměřovat na terapeutické paradigma.

2.6.1. Terapeutické paradigma

Za hlavní výchozí faktor sociálního fungování je u terapeutického paradigmatu považováno duševní zdraví a pohoda člověka. Sociální práce využívá především psychoterapii (individuální nebo skupinovou). Cílem je snaha pomoci zabezpečit klientům (jednotlivcům, skupinám, komunitám) psychickou a následně sociální pohodu. Důraz je kladen na komunikaci a vztah. Vychází z předpokladu, že tvůrčím procesem je vzájemná interakce, kde dochází k ovlivňování všech zúčastněných. Komunikace a vztah jsou zde považovány za základní premise, které dodávají více kontroly nad vlastními pocity a životem. (Navrátil, 2001).

Arteterapie a artefiletika může poskytnout pomoc právě v případech, kdy běžná verbální komunikace selhává. Mimo to také arteterapie a artefiletika přinášejí neverbální vyjadřování, které umožňuje zpracovávat další témata. (Potměšilová, Sobková, 2012). Hlavním prvkem je zde proces terapie, na kterém může stavět při své práci i sociální pracovník. Z tohoto pohledu pak můžeme vnímat arteterapii a artefiletiku jako formu psychoterapie, která klientům přináší psychickou a následně sociální pohodu. Prostřednictvím této disciplíny mohou rozvíjet své možnosti, sociální vztahy a svou osobnost. (Kratochvíl, 2012).

3. Osoby s mentálním postižením

Pro svou práci považuji rovněž za velmi podstatné vymezení pojmu mentální retardace, klasifikaci mentálního postižení a přiblížení specifik práce s touto cílovou skupinou. Těmto bodům se budou věnovat nadcházející kapitoly.

3.1. Mentální retardace

Termín mentální retardace je u nás používán jako synonymum pro mentální postižení. Mentální postižení je definováno jako vrozené postižení intelektových schopností, tedy neschopnost dosáhnout přiměřeného intelektového stupně vývoje (Vágnerová, 2014). Světová zdravotnická organizace (WHO) vymezuje mentální retardaci jako: „stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti. Retardace se může vyskytnout bez, nebo současně s jinými somatickými nebo duševními poruchami“ (Mezinárodní klasifikace nemocí, 2013).

Mentální postižení je vrozené, u dítěte se projeví již v prenatálním vývoji, nebo raně získané v postnatálním vývoji do dvou let dítěte. Této mentální retardaci se říká oligofrenie. Pokud se jedná o získanou mentální retardaci po druhém roku věku dítěte, jedná se o demenci. Mentální retardace je trvalá vada, kterou trpí v ČR v dnešní době 300 tisíc osob. V lidské populaci žijí přibližně 3 - 4 % osob s mentálním postižením. (Bendová, Zíkl, 2011). Mentální postižení je trvalé a dítě se od počátku nevyvíjí standardním způsobem. Hranice dosažitelného rozvoje je dána závažností postižení, ale také výchovným působením a stimulací na jedince s postižením. Při dostatečné stimulaci lze u člověka s postižením dosáhnout pomalého rozvoje.

Mezi příčiny vzniku mentálního postižení řadíme postižení vzniklé před narozením, tedy prenatální. Patří sem infekce matky, požívání drog a alkoholu, genové mutace, metabolické změny, komplikace během porodu nebo po něm. Do dvou let věku dítěte to mohou být infekce mozku, úraz hlavy, nebo nedostatečná výživa. Do mentálního postižení může dle Pipekové (2006) spadat také Pseudooligofrenie, která je způsobena vnějším prostředím a to konkrétně sociální deprivací. (Pipeková, 2006). Schopnosti lidí s mentálním postižením jsou odvozeny od stupně jejich postižení, proto je vhodné, abych zde uvedla klasifikaci mentálního postižení.

3.2. Klasifikace mentální retardace

Pro klasifikaci mentálního postižení existují různé metody, dle toho k jakým účelům mají následně sloužit. Především však jde o vymezení určité formy postižení, pro stanovení diagnózy a následnou léčbu, terapeutickou či sociální práci. Dle mezinárodní klasifikace nemocí MKN-10 rozlišujeme mentální postižení do těchto stupňů.

- Lehká mentální retardace
- Středně těžká mentální retardace
- Těžká mentální retardace
- Hluboká mentální retardace
- Jiná mentální retardace
- Nespecifikovaná mentální retardace

3.2.1. Lehká mentální retardace

Osoby s lehkou mentální retardací mají IQ v rozmezí 50 – 69, což odpovídá mentálnímu věku 9 - 12 let. V Mezinárodní klasifikaci nemocí jsou zařazeni pod F70. Lehká mentální retardace je nejrozšířenější formou mentálního postižení a je diagnostikována zhruba u 80% jedinců s mentálním postižením. Již u tohoto nejlehčího stupně můžeme pozorovat zpomalení psychomotorického vývoje. U osob s lehkou mentální retardací lze pozorovat nedostatky v myšlenkových operacích a to především generalizace a abstrakce. Dalším častým znakem bývá opožděná řeč, také problémy se čtením a psaním. Většina osob s lehkou mentální retardací dosahuje úplné samostatnosti v péči o vlastní osobu a domácnost. V oblasti sociální pak nemusí lehká mentální retardace způsobovat vážnější problémy. Přesto, že je jejich vývoj pomalejší, dokážou tito lidé samostatně fungovat, chodit do zaměstnání, navazovat nové vztahy a tvořit rodiny. S lehkou mentální retardací se často pojí přidružený autismus, epilepsie nebo poruchy chování. (Švarcová, 2006).

3.2.2. Středně těžká mentální retardace

Osoby se středně těžkou mentální retardací mají IQ v rozmezí od 35 – 49, což odpovídá mentálnímu věku 6 – 9 let, nese označení F71. Oproti lehké mentální retardaci je opoždění celkového vývoje výraznější a nabyté schopnosti bývají omezené. Při školní docházce zvládají

tyto osoby elementární základy trivia (čtení, psaní, počítání). Úroveň řeči bývá individuální, někteří jsou schopni konverzace, někteří nemluví vůbec, ale rozumí a používají gestikulaci. Co se týká sebeobsluhy, bývají samostatní, avšak potřebují dohled a někdy i pomoc. V dospělosti jsou schopni vykonávat jednoduchou manuální práci s odborným dohledem. Zřídka dochází u osob se středně těžkým postižením k samostatnému životu, i přesto, že jsou plně mobilní a schopni komunikace a sociální interakce. U velké části osob se středně těžkou mentální retardací je také přítomen autismus, neurologické poruchy nebo tělesné postižení.

Osoby se středně těžkým mentálním postižením jsou často klienty stacionářů, pobytových sociálních služeb pro osoby se zdravotním postižením, jako jsou chráněná bydlení nebo domovy pro osoby se zdravotním postižením. Na trhu práce bývají zařazeni na chráněná pracovní místa.

3.2.3. Těžká mentální retardace

IQ se pohybuje od 20 – 34, což odpovídá mentálnímu věku 3 – 6 let. WHO ji označuje jako F72. Co se týká clientského obrazu, je tato kategorie velmi podobná charakteristice osob se středně těžkým mentálním postižením, je zde však velmi výrazně snížena úroveň schopností. Tito lidé potřebují celoživotní péči druhé osoby. Možnosti edukace těchto jedinců jsou značně omezené, avšak včasná kvalifikovaná a systematická péče přispívá k rozvoji rozumových schopností, komunikačních dovedností, samostatnosti, sebeobsluhy a celkovému zlepšení kvality života. Lidé s těžkou mentální retardací už zpravidla nebývají ani zařazováni na chráněný trh práce. Většina využívá pobytové sociální služby. (Švarcová, 2006).

3.2.4. Hluboká mentální retardace

Hodnota IQ u osob s hlubokou mentální retardací většinou nelze přesně určit, uvádí se však, že je nižší než 20 a mentální úroveň odpovídá věku 3 let. Nese označení F73. Z toho také vyplývá, že osoby s hlubokým mentálním postižením mají ještě více omezené schopnosti, než v předešlém stupni. Velká část těchto osob je imobilní a inkontinentní a zpravidla nezvládá sebeobsluhu a vyžaduje nepřetržitou pomoc a dohled. (Švarcová, 2006). Tyto osoby jsou schopny velmi jednoduché sociální interakce a to většinou neverbální. Běžné jsou u nich kombinace postižení s dalšími přidruženými vadami, jako je porucha zraku nebo sluchu, epilepsie, poruchy chování, autismus, nebo tělesné postižení. (Fischer, Škoda, 2008).

3.2.5. Jiná mentální retardace

Tato kategorie se používá, pokud je stanovení intelektového stupně nemožné, z důvodu přidružených onemocnění, například u osob s poruchou chování, u neslyšících nebo u osob s poruchou autistického spektra. Jiná mentální retardace nese označení F78 (Fischer, Škoda, 2008).

3.2.6. Nespecifikovaná mentální retardace

U této skupiny osob je mentální retardace prokázána, ale odborníci nemají dostatek informací na to, aby mohli člověka s postižením zařadit do jedné z výše uvedených skupin.

Mentální postižení má být hodnoceno také kvalitativní metodou, která hodnotí schopnosti a nedostatky člověka s postižením a měla by zahrnovat posouzení míry využitelnosti zachovalé inteligence. (Vágnerová, 2014).

3.3. Specifika práce s cílovou skupinou

Každý člověk je individuální bytost a jinak tomu není ani u osob s mentálním postižením. Neexistuje univerzální charakteristika, která by se dala plošně použít pro všechny osoby s mentálním postižením. Můžeme zde ale najít některé společné znaky, které jsou pro osoby s mentálním postižením charakteristické. Tyto znaky se u každého projevují v jiné míře a odvíjí se od stupně mentální retardace. Jedná se o změny ve struktuře celé osobnosti člověka. (Švarcová, 2006). Typická je horší orientace v běžném prostředí. Lidé s mentálním postižením se často nedokáží odpoutat od svého vlastního pohledu, potřeb a pocitů. Obtížně oddělují podstatné a méně důležité jevy. V získávání nových informací jsou většinou závislí na druhých (Fischer, Škoda, 2008). Jejich myšlení je vázané na konkrétní situace, při kterých se vracejí ke známému způsobu řešení. Z důvodu mentální retardace nejsou schopni vyšší abstrakce a zobecnění, ale pro jejich myšlení je typická nekritičnost. Dalším problémem je nesprávné vnímání souvislostí a časové posloupnosti. (Valenta, Muller, 2003). Jedinci s mentálním postižením si pomaleji osvojují nové věci, ale také rychleji zapomínají. U paměti převažuje mechanická paměť nad logickou. (Švarcová, 2006). Vzhledem k nedostatkům v myšlení a paměti utvářejí mnohdy nejasné a útržkovité fantazie a představivosti. Slovní zásoba je zpravidla chudší a řeč narušena v oblasti výslovnosti a po formální a obsahové stránce. Úroveň řeči se liší napříč jednotlivými stupni postižení. (Vágnerová, 2014). S mentálním

postižením se také pojí snížená schopnost zvládnání emocí a sklon k afektivnímu a impulzivnímu jednání. Emoce jsou více egocentrické a do popředí vstupuje potřeba uspokojování vlastních potřeb. (Fischer, Škoda, 2008).

Práce s osobami s mentálním postižením je vždy velmi individuální a je nutné přihlížet nejen k povahovým rysům daného člověka, ale je třeba brát zřetel i na stupeň postižení a přidružených onemocnění. Dalším velmi důležitým aspektem při práci s osobami s mentálním postižením je schopnost improvizace. Zvládat vzniklé krizové situace a umět na ně adekvátně reagovat. Taktéž je důležité stanovit si vlastní hranice a rozpoznat, kdy je vhodné osobu s mentálním postižením pouze doprovázet při artefietických činnostech a kdy naopak vést. Nezbytná schopnost je také kreativita, která umožní přizpůsobit se schopnostem a tempu práce a řeči cílové skupiny osob s mentálním postižením.

4. Shrnutí teoretické části

V tomto oddíle shrnuji teoretickou část práce, která bude následně využita v části praktické.

První kapitola je uvedena celkovým popisem arteterapie a artefiletiky. U oboru arteterapie je rozebrána historie, formy a realizátor arteterapie. U oboru artefiletiky je taktéž popsána historie oboru a realizátor artefiletiky, dále její fáze a obsahové okruhy. Také se zaměřuji na cíle, techniky a metody artefiletiky a její využití v praxi. Tuto kapitolu uzavírá část, ve které jsou vymezeny rozdíly mezi arteterapií a artefiletikou. První kapitolu shledávám jako velmi důležitou pro praktickou část práce, kde se budu věnovat možnostem uplatnění artefiletiky a jejího vlivu na osoby s mentálním postižením.

Druhá kapitola pojímá oblast sociální práce. Zabývala jsem se v ní definicemi, cíli a vymezením sociální práce, je zde také popsána sociální práce se skupinou a na to navazuje oddíl skupinové artefiletiky. Dále popisuji sociální práci jako prostor pro využití prvků artefiletiky čímž tuto kapitolu propojuji s kapitolou první. Tento oddíl práce mi zajistí orientaci v sociální práci, kterou budu potřebovat v praktické části práce.

Závěrečná kapitola je zaměřena na cílovou skupinu osob s mentálním postižením. Popisuje a klasifikuje mentální postižení, jsou zde také uvedena specifika práce s touto cílovou skupinou. Tato kapitola je pro praktickou část také velmi zásadní, protože pomáhá lépe pochopit potřeby osob s mentálním postižením.

PRAKTICKÁ ČÁST

V této části definuji hlavní cíl mé bakalářské práce a také dílčí cíle mého výzkumného šetření. K výzkumnému šetření jsme použila kvantitativní výzkum v podobě polostrukturovaného rozhovoru s pracovníky. V další části jsou vyhotovené transformační tabulky, které se váží k jednotlivým dílčím cílům a vycházejí z nich tazatelské otázky pro rozhovory s respondenty. Dále popisuji organizaci a průběh šetření a zmiňuji etiku výzkumu. V závěru jsou vyhodnocené získané údaje od respondentů a vytvořena analýza dat.

5. Metodologická část

Praktická část práce se zaměřuje na výzkumné šetření, přičemž jeho hlavním cílem bude popsat realizovaný výzkum, který povede k naplnění cíle této bakalářské práce. Praktická část práce bude vycházet z teoretických poznatků v předchozích kapitolách. Tato kapitola se zabývá výběrem nástrojů pro sběr a analýzu dat, které slouží k zodpovězení základního cíle výzkumu. Nejprve je vymezen výzkumný problém a cíl výzkumu a následně uvedena metodologie a popsána metoda získání dat. Praktickou část své práce jsem realizovala prostřednictvím kvalitativního šetření. Využila jsem metody polostrukturovaného rozhovoru s pracovníky sociálních služeb. Rozhovor byl veden s pracovníky, kteří působí v sociálních službách, které poskytují služby osobám s mentálním postižením.

5.1. Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Sociální práce čerpá zkušenosti a znalosti z mnoha různých disciplín. Zajímalo mne, zda lze v sociální práci čerpat poznatky i z disciplín jako je artefiletika. Zaměřila jsem se konkrétně na cílovou skupinu osob s mentálním postižením. Cílem bude zmapovat možnosti využití artefiletiky při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením a jaký vliv má artefiletika na tuto cílovou skupinu. Nyní se zaměřím na dílčí cíle, které pomohou danou problematiku lépe pochopit.

Hlavní cíl

Hlavním cílem práce je zmapovat možnosti využití artefiletických prvků při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením a jaký vliv má artefiletika na tuto cílovou skupinu.

Dílčí cíle: Na základě zvoleného hlavního cíle jsem stanovila následující dílčí cíle mé bakalářské práce, na které se vážou tazatelské otázky.

Dílčí cíl 1:

Zjistit, jaké jsou možnosti uplatnění prvků artefiletiky při sociální práci s osobami s mentálním postižením.

Dílčí cíl 2:

Zjistit, jaké metody a techniky artefiletiky se uplatňují při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením.

Dílčí cíl 3:

Zjistit, zda je možné pomocí artefiletických metod a technik inspirovat osoby s mentálním postižením k práci na svém vlastním seberozvoji.

5.1.1. Výzkumné otázky

U dílčích cílů jsem si zvolila tazatelské otázky, které zjišťují potřebné informace k dosažení výsledků výzkumu.

DC1: Jaké jsou možnosti uplatnění prvků artefiletiky v sociálních službách s osobami s mentálním postižením?

TO1: Jsou dle vašeho názoru prvky artefiletiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

TO2: Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve vašem zařízení? Kolik členů má obvykle vaše pracovní skupina?

TO3: Jak často artefiletické prvky uplatňujete?

TO4: Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky vašim klientům?

DC2: Jaké metody a techniky artefiletiky jsou využívány v kontextu sociální práce s osobami s mentálním postižením?

TO5: Jaké artefiletické metody využíváte při práci s vašimi klienty?

TO6: Jaké artefiletické techniky využíváte při práci s vašimi klienty?

TO7: Které prvky artefiletiky se Vám osvědčili během práce s klienty Vaší služby?

TO8: Doporučila byste užití artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

DC3: Které prvky artefiletiky inspirují osoby s mentálním postižením k práci na svém seberozvoji?

TO9: Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

TO10: V které životní oblasti vnímáte pokrok u vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

TO11: Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

S hlavním cílem a s dílčími cíli bakalářské práce se pojí výzkumné předpoklady.

5.1.2. Výzkumné předpoklady

Výzkumný předpoklad č. 1.

Při sociální práci s osobami s mentálním postižením se často a pravidelně využívají prvky artefiletiky. A to jednou týdně v menších skupinách.

Výzkumný předpoklad č. 2.

V sociální práci s osobami s mentálním postižením se využívají artefiletické techniky a metody.

Výzkumný předpoklad č. 3.

Artefiletické techniky a metody mohou rozvíjet osoby s mentálním postižením nejen v oblasti výtvarných dovedností, ale také v oblasti osobnostního rozvoje.

5.1.3. Transformační tabulky

Transformační tabulky udávají dílčí cíle bakalářské práce a taktéž zaznamenávají tazatelské otázky. Jedná se o transformaci dílčích cílů

Hlavní cíl: Zmapovat možnosti využití artefietických prvků při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením a zjistit jaký vliv má využívání artefietických prvků na tuto cílovou skupinu.

Tabulka č. 2.: Transformační tabulka I.

Dílčí cíle	Indikátory	Tazatelské otázky
Dílčí cíl 1: Zjistit, jaké jsou možnosti uplatnění prvků artefietiky při sociální práci s osobami s mentálním postižením.	Aplikovatelnost prvků artefietiky.	TO1: Jsou dle vašeho názoru prvky artefietiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?
	Prvky artefietiky v daném zařízení.	TO2: Jak probíhá uplatňování prvků artefietiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?
	Uplatnění.	TO3: Jak často artefietické prvky uplatňujete?
	Délka praxe.	TO4: Jak dlouho poskytujete prvky artefietiky Vaším klientům?

(Zdroj: Autorka, 2021)

Tabulka č. 3.: Transformační tabulka II.

Dílčí cíle	Indikátory	Tazatelské otázky
Dílčí cíl 2: Zjistit, jaké metody a techniky artefiletiky se uplatňují při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením.	Artefiletické metody.	TO5: Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?
	Artefiletické techniky.	TO6: Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?
	Využívané prvky artefiletiky.	TO7: Které prvky artefiletiky se Vám osvědčili během práce s klienty Vaší služby?
	Doporučení.	TO8: Doporučila byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

(Zdroj: Autorka, 2021)

Tabulka č. 4.: Transformační tabulka III.

Dílčí cíle	Indikátory	Tazatelské otázky
Dílčí cíl 3: Zjistit, zda je možné pomocí artefiletických prvků inspirovat osoby s mentálním postižením k práci na svém vlastním seberozvoji.	Přínos artefiletiky v oblasti seberozvoje,	TO9: Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?
	Životní oblasti.	TO10: V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?
	Konkrétní přínos.	TO11: Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

(Zdroj: Autorka, 2021)

5.2. Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum zahrnuje mnoho rozdílných přístupů. Můžeme mezi ně zařadit etnografii, zakotvenou teorii, fenomenologické pojetí, životní historii a analýzu rozhovoru. Na začátku výzkumu si výzkumník zvolí otázky, které může v průběhu dále upravovat. Mezi nejčastější metody kvalitativního výzkumu patří rozhovor, analýza dokumentů a textů, pozorování, analýza video záznamů, nebo audio záznamů (Hendl, 2005). Kvalitativní výzkum je možné definovat několika různými způsoby. Pro potřeby této práce využiji definice: „*Kvalitativní výzkum je nematematický analytický postup. Může to být výzkum týkající se života lidí, příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů.*“ (Kutnohorská, 2009).

Mezi výhody kvalitativního šetření můžeme zařadit podrobný náhled do zkoumané situace, dané jevy jsou zkoumané v přirozeném prostředí a mohou reagovat na místní podmínky. V případě nejasností může tazatel pružně reagovat a vše srozumitelně vysvětlit, čímž se mezi dotazovaným a tazatelem vytváří důvěra, které může vést k lépe zpracovanému rozhovoru. Do nevýhod můžeme zařadit nemožnost zobecnitelnosti získaných dat na celou populaci, a také ovlivnitelnost výsledků výzkumníkem. (Hendl, 2005).

Další výhody a nevýhody lze nalézt v následující tabulce.

Tabulka č. 5. Výhody a nevýhody kvalitativního výzkumu

Výhody kvalitativního výzkumu	Nevýhody kvalitativního výzkumu
Získává podrobný popis a vhled.	Je obtížné otestovat hypotézy a teorie.
Umožňuje navrhovat teorie.	Analyzování a sběr dat jsou časově náročné.
Umožňuje studovat procesy.	Získaná data nemusí být zobecnitelná.
Dobře reaguje na místní situace a podmínky.	Je těžké provádět kvantitativní predikce.
Hledá lokální souvislosti.	Výsledky mohou být ovlivnitelné výzkumníkem a jeho osobními preferencemi.

(Zdroj: Hendl, 2012).

5.2.1. Polostrukturovaný rozhovor

Mým záměrem bylo zjistit detailní informace k tématu mé práce. Z tohoto důvodu jsem volila jako metodu sběru dat polostrukturovaný rozhovor. Polostrukturovaný a nestrukturovaný rozhovor patří do hloubkového typu rozhovoru. Hloubkový rozhovor je „*nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek. Cílem je získání detailní a komplexní informace o studovaném jevu.*“ (Švaříček, Šedová, 2007). Polostrukturovaný rozhovor vychází z předem připravených otázek a témat, na které respondent odpovídá.

5.3. Techniky sběru dat

Pro sběr dat bylo vytvořeno celkem devatenáct otevřených otázek. Otázky byly rozděleny do čtyř okruhů. První se zaměřoval na identifikační údaje o dotazovaném. Konkrétně na věk, pohlaví, dosažené vzdělání, absolvované kurzy a školení v oblasti artefietiky, také na pracovní zařazení respondenta a motivaci. Dále druh a typ sociální služby, ve které respondent pracuje a délka praxe v sociálních službách. Druhá oblast zahrnuje otázky na možnosti využití prvků artefietiky při sociální práci s osobami s mentálním postižením. Třetí část se zaměřuje na konkrétní techniky a metody artefietiky. Čtvrtý okruh je zaměřen na oblast seberozvoje osob s mentálním postižením díky využívání prvků artefietiky. Zajímal mě osobní názor respondentů na to, zda jsou pro klienty artefietické metody a techniky důležité a co jim konkrétně přináší.

5.3.1. Výběr výzkumného vzorku

Výzkumným souborem se stali pracovníci v sociálních službách, aktivizační pracovníci, sociální pracovníci a také speciální pedagog, kteří byli vybráni účelovým kvótním výběrem. „*Kvótní výběr je rozšířenou metodou výběru informantů, smyslem výběru je cílené vybírání účastníků výzkumu podle jejich předpokladů.*“ (Miovský, 2006). Kvótou bylo v tomto případě, aby respondenti byli ochotni podílet se na výzkumu. Dále aby pracovali v ambulantních, nebo pobytových sociálních službách na Trutnovsku s cílovou skupinou osob s mentálním postižením a při své práci využívali prvky artefietiky. Konkrétní sociální služby jsem vyhledala díky Registru poskytovatelů sociálních služeb za použití následujících údajů: Kraj: Královehradecký, Okres: Trutnov, Forma poskytování sociálních služeb: ambulantní a pobytová, Cílová skupina klientů: osoby s mentálním postižením.

Pobytové služby: Domov pro osoby se zdravotním postižením (DOZP) Barevné domky Hajnice, Chráněné bydlení (CHB) Barevné domky Hajnice

Ambulantní služby: Sociálně terapeutické dílny (STD) Barevné domky Hajnice, Sociální rehabilitace (SR) Barevné domky Hajnice, Sociální rehabilitace Spirála- Vrchlábí, Denní stacionář (DS) Serafina- Dvůr Králové nad Labem, Sociálně terapeutické dílny Slunečnice- Dvůr Králové nad Labem, Centrum denních služeb (CDS) Úpice, Denní stacionář mezi mosty- Trutnov

Odborní respondenti pocházejí z jednoho kraje: Královehradeckého, konkrétně s okresu Trutnov. Pro odborné respondenty neplatilo žádné omezení. Výzkumu se mohli účastnit ženy i muži jakéhokoliv věku s jakýmkoliv vzděláním, pokud splňovali podmínky kvótního výběru uvedené výše. Tento výzkum není relevantní pro celou populaci České republiky, nýbrž je specifický pouze pro trutnovský okres.

5.3.2. Realizace výzkumu

Sběr dat a rozhovory byly realizovány v období od února do března 2021. Rozhovory byly vedeny individuálně a s každým respondentem zvlášť. Jednalo se o formu polostrukturovaných rozhovorů, které se uskutečnily na konkrétním pracovišti respondentů. Respondenti byli ohledně rozhovoru informováni předem, na spolupráci jsme se domlouvali telefonicky, emailem nebo osobně. Vždy jsem kontaktovala vedoucího, nebo sociálního pracovníka dané sociální služby, který mě dále nasměroval na pracovníka, který ve své praxi využívá prvky artefiletiky. Předem jsem respondentům sdělila podstatu svého výzkumu, byl k dispozici seznam okruhů otázek a také Informovaný souhlas, který zajišťoval anonymitu. Celkem jsem oslovila všech devět sociálních služeb (viz předchozí výčet), které se nacházejí na Trutnovsku a jejich cílovou skupinou jsou osoby s mentálním postižením. Emailovým kontaktem jsem oslovila pět zařízení ze seznamu. Z toho tři zařízení odmítli rozhovor realizovat z důvodu časové tísně a nálezů covid-19. Tři další sociální služby jsem kontaktovala telefonicky a poslední službu jsem kontaktovala osobně. I přesto, že tři služby odmítly rozhovor realizovat, našla jsem dostatek respondentů k rozhovoru. V některých zařízeních pracuje více pracovníků, kteří se zaměřují na využívání prvků artefiletiky při práci s klienty a souhlasili s poskytnutím rozhovoru.

Celkově tedy bylo osm komunikačních partnerů z šesti různých sociálních služeb na Trutnovsku, kteří pracují s cílovou skupinou osob s mentálním postižením.

Jednotlivé rozhovory trvaly přibližně 20 - 40 minut a byly uskutečňovány po předchozí telefonické domluvě v místě působení dané organizace. Před započítím rozhovoru byla všem respondentům poskytnuta teoretická část mé práce, dále jsem se ujistila, zda respondenti všem otázkám rozumí, případně dovysvětlila vzniklé dotazy. Tazatelské otázky byly tvořeny tak, aby byly srozumitelné a jednoznačné. Rozhovory byly dobrovolné a respondenti podepsali písemný souhlas s účastí při rozhovoru a následném zpracování dat. Některé rozhovory byly velmi dynamické a stručné, naopak někteří respondenti své odpovědi rozvinuli. Každý rozhovor byl rozdělen na čtyři části, v první části odpovídali respondenti na identifikační údaje jako je pohlaví, věk, dosažené vzdělání, absolvované kurzy a školení v oblasti artefiletiky, také pracovní zařazení respondenta a motivace. Dále druh a typ sociální služby, ve které respondent pracuje a délka praxe v sociálních službách. Druhá oblast zahrnuje otázky na možnosti využití prvků artefiletiky při sociální práci s osobami s mentálním postižením. Třetí část se zaměřuje na konkrétní techniky a metody artefiletiky. Čtvrtá oblast je zaměřena na oblast seberozvoje osob s mentálním postižením díky využívání prvků artefiletiky. Zajímal mě osobní názor respondentů na to, zda jsou pro klienty artefiletické metody a techniky důležité a co jim konkrétně přináší. Rozhovory jsem nahrávala na diktafon, poté je přepisovala do elektronické podoby. V poslední části výzkumu jsem zpracovávala všechny získané informace při rozhovorech.

5.3.3. Etika a možná rizika výzkumu

V procesu realizace jednotlivých rozhovorů s pracovníky sledávám riziko v poskytování citlivých údajů o klientech dané služby. Toto riziko však bylo eliminováno zajištěním anonymity respondentů, ale i klientů, kteří při rozhovorech nebyly jmenováni. Některí respondenti odpovídali velmi otevřeně, někteří byli ve svých odpovědích zdrženlivější. Přesto byli všichni oslovení velmi vstřícní a poskytli mi obohacující informace.

Pokud se jedná o samotné vedení rozhovorů, sledávám riziko v náročnosti při vedení rozhovorů a nezkušenost výzkumnice s podobným výzkumem.

5.4. Analýza dat

V této části se budu věnovat hledání odpovědí na jednotlivé dílčí cíle, které jsem si stanovila na počátku výzkumu, a které jsou pro lepší přehlednost zakomponovány do transformačních tabulek. Budu analyzovat celkem osm rozhovorů, které jsem s respondenty uskutečnila na jejich pracovišti. Rozhovory byly nahrány a poté doslovně přepsány.

Identifikační údaje respondentů

V rámci identifikačních údajů jsem při rozhovorech zjišťovala pohlaví a věk dotazovaných respondentů. Dále nejvyšší dosažené vzdělání, pracovní zařazení v dané organizaci, druh a typ sociální služby, v které jsou zaměstnání a délku praxe v sociálních službách. V neposlední řadě také, zda mají respondenti nějaké doplňující vzdělání, nebo kurzy v oblasti artefietiky a jejich osobní motivaci k výkonu práce, při které se využívají prvky artefietiky. Všechna identifikační data sesbíraná od respondentů byla zpracována pro lepší přehled do tabulek, pod kterými jsou uvedeny výsledky každé tazatelské otázky zaměřené na identifikační údaje.

Pohlaví odborných respondentů

Tabulka č. 6. Pohlaví odborných respondentů.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
žena	x	x		x	x		x	x
muž			x			x		

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 6. shrnuje identifikační údaje odborných respondentů, konkrétně pohlaví. Výzkumu se zúčastnilo celkem osm respondentů, z toho dva muži a šest žen.

Věk odborných respondentů

Tabulka č. 7. Věk odborných respondentů.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
věk	29	26	35	58	32	23	41	55

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 7. shrnuje věk odborných respondentů. Výzkumu se zúčastnilo celkem osm komunikačních partnerů ve věku od 23 – 58 let.

Vzdělání odborných respondentů

Tabulka č. 8. Vzdelání odborných respondentů.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
SŠ	x	x		x		x		x
VOŠ							x	
VŠ			x		x			

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 8. shrnuje nejvyšší dosažené vzdělání odborných respondentů. U dvou komunikačních partnerů bylo dosaženo vysokoškolské vzdělání, u jednoho vyšší odborné vzdělání. Pět respondentů dosáhlo stupně vzdělání střední školy s maturitou.

Pracovní zařazení

Tabulka č. 9. Pracovní zařazení odborných respondentů.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Pracovník v soc. službách	x	x						x
Aktivizační pracovník				x		x		
Sociální pracovník			x				x	
Speciální pedagog					x			

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 9. ukazuje pracovní zařazení respondentů. Do výzkumu se mi podařilo zařadit širokou škálu pracovníků s různými pracovními pozicemi. Tři z osmi respondentů pracují jako pracovníci v sociálních službách. Dva jsou pracovně zařazení jako aktivizační pracovníci, dva pracují jako sociální pracovníci a jeden jako speciální pedagog.

Druh sociální služby

Tabulka č. 10. Druh sociální služby, ve které respondenti pracují.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
pobytová	x	x			x	x		
ambulantní			x	x			x	x

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Typ služby

Tabulka č. 11. Typ sociální služby, ve které respondenti pracují.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Domov pro osoby se zdravotním postižením	x	x			x			
Chráněné bydlení						x		
Sociálně terapeutické dílny							x	
Sociální rehabilitace				x				
Denní stacionář			x					x

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021.)

Tabulky č. 10. a 11. evidují druh a typ sociální služby, ve které respondenti pracují. Polovina z osmi pracuje v pobytové sociální službě. Z toho tři v Domově pro osoby se zdravotním postižením a jeden v Chráněném bydlení. Druhá polovina pracuje v ambulanci službě. Z toho jeden v Sociálně terapeutické dílně, jeden v Sociální rehabilitaci a dva v Denním stacionáři.

Praxe v sociálních službách

Tabulka č. 12. Praxe respondentů v sociálních službách.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
roky	10	6	9	22	7	2	15	6

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021.)

Tabulka č. 12. ukazuje praxi odborných respondentů v sociálních službách. Praxe je rozmanitá, pohybuje se od 2 do 22 let.

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení

Tabulka č. 13. Doplňující vzdělání, kurzy a školení.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Povinné školení	X	X	X	X	X	X	X	X
Nadstandardní školení	X		X	X	X		X	
Arte školení	X		X		X			

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 13. shrnuje doplňující vzdělání, kurzy a školení odborných respondentů. Všichni dotazovaní uvedli, že se v rámci praxe v sociálních službách účastní povinného vzdělávání 24 hodin/rok. Pět z osmi respondentů uvedlo, že se zúčastnilo také nadstandardního školení a z toho tři absolvovali přímo artefietické, nebo arteterapeutické školení, nebo kurzy.

Motivace

Tabulka č. 14. Motivace odborných respondentů k využívání artefietických prvků při práci.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Vztah k výtvarným činnos.	X	X	X	X	X	X	X	X
Odpovídající vzdělání	X		X	X	X			
Změna pracovního zařazení							X	X
Doplňková činnost	X			X				

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 14. ukazuje motivaci odborných respondentů k využívání artefietických prvků při práci s klientem. Všichni odpověděli, že mají vztah k výtvarným činnostem, proto využívají artefietické prvky. Čtyři respondenti mají odpovídající vzdělání, kam zařazují i zkušenosti z kurzů a školení. Dva začali využívat artefietické prvky po změně pracovního zařazení. A taktéž dva respondenti využívají artefietické prvky jako doplňkovou činnost ke své hlavní náplni práce, třeba ve formě volnočasových aktivit pro děti.

Dílčí cíl 1.

Jaké jsou možnosti uplatnění prvků artefietiky v sociálních službách s osobami s mentálním postižením?

V rámci tohoto dílčího cíle jsem zjišťovala, zda jsou prvky artefietiky uplatnitelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Jak probíhá uplatňování těchto prvků v praxi v přímé práci s klienty. Zjišťovala jsem také, kolik členů má obvykle pracovní skupina při uplatňování prvků artefietiky. Jak často a jak dlouho daný respondent prvky artefietiky uplatňuje.

TO1. Jsou dle vašeho názoru prvky artefietiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

Tabulka č. 15. Aplikovatelnost artefietických prvků.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
ANO	x	x	x	x	x	x	x	x
NE								

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Všichni respondenti se shodli, že prvky artefietiky jsou uplatnitelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Někteří odpovídali stroze a uvedli pouze odpověď ano, někteří své kladné odpovědi ještě dále rozvedli. Uvedli například, že osoby s mentálním postižením mají často velmi blízko k uměleckému tvoření. Respondenti také upozornili na fakt, že prvky artefietiky nejsou vhodné plošně pro všechny a že je důležité dbát na individuální přístup ke každému jednotlivci, na jeho psychický a zdravotní stav a aktuální náladu, to potvrzuje svojí odpovědí i R5: „*Určitě jo, pro klienty s mentálním postižením je využití všech různých druhů terapií žádoucí, a pokud to druh a závažnost postižení dovolí, je pro každého klienta přínosem. Samozřejmě, musíme také počítat s tím, že někteří klienti na činnosti tohoto druhu reagují negativně, nebaví je a nemají o ně zájem. Je to samozřejmě o individuálním přístupu. Moje zkušenost je, že většinu klientů terapie osloví a mají o ně zájem*“.

TO2. Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve vašem zařízení? Kolik členů má obvykle vaše pracovní skupina?

Tabulka č. 16. Uplatňování prvků artefiletiky.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Umělecké aktivity	X	X	X	X	X	X	X	X
Hudební aktivity	X	X	X	X				X
Pohybové aktivity			X	X	X			X
Pracovní aktivity							X	
Vzdělávací aktivity					X			
Terapie	X			X		X		

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Všichni respondenti uvedli, že prvky artefiletiky využívají při uměleckých a tvořivých činnostech, jako jsou kroužky, nebo volnočasové aktivity. Někteří uvedli, že spojují umělecké tvoření s pohybovou aktivitou, nebo hudbou. Jeden z respondentů také zmínil využívání artefiletických prvků v rámci pracovní terapie a při vzdělávacích aktivitách. Tři dotazovaní neopomněli také terapie, které využívají v rámci své služby. Uvedli například muzikoterapii, canisterapii nebo hipoterapii, kterou například zmiňuje R4: „*Arteterapie probíhá formou tvorby v prostorech tomu vyhrazených. Klienti zde mají možnost využití tvorby s různými typy barev (prstové, vodovky, tempery, pastelky, foukací barvy), papíry a doplňky, které se dají využít k tvorbě doplnění výkresu. Klienti si během této terapie přejí povídat, chtějí, aby jim bylo nasloucháno. Přejí si poslouchat hudbu dle jejich přání pro vytvoření příjemné atmosféry. Prvky artefiletiky se také zařazují do hudebních kroužků, muzikoterapii, odpočinkových aktivit také společenských akcí, které jsou často spojovány s výtvarným dílem, v neposlední řadě pak také v terapiích se zvířaty. Některé terapie probíhají zde v areálu, pro některé klienty je to pohodlnější, cítí se zde v bezpečí. Na druhou stranu za společenskými akcemi a za některými terapiemi klienti dojíždí, cestování má na většinu klientů pozitivní vliv.*“

Tabulka č. 17. Počet členů v pracovní skupině.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
2 - 5	X	X		X	X	X	X	
6 a více			X					X

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

V druhé části otázky jsme zjišťovala, jaký je obvyklý počet klientů, se kterými odborní respondenti ve skupině pracují. Odpovědi se u lišily, ale nejčastěji odpovídali, že pracují ve skupině se třemi až pěti klienty. Dva respondenti uvedli, že pracují s větší skupinou a to až šesti, nebo sedmi klienty. Dotazovaní také řekli, že upřednostňují práci v menší skupině, kde je prostor pro individuální přístup a klid na práci. Taktéž uvedli, že se velikost skupin liší například dle různých aktivit, kde například při muzikoterapii vzniká skupina o více členech. Tento závěr potvrzuje R1: „Většinou jsou to menší skupinky, maximálně pěti klientů, větší skupiny se nám neosvědčily, nestačím se pak klientům dostatečně věnovat. Docházelo taky mnohdy ke konfliktům, takže jsme skupinky zmenšili, což bylo ku prospěchu. Větší skupinky pak máme například při muzikoterapii, canisterapii a podobně.“

TO3. Jak často artefietické prvky uplatňujete?

Tabulka č. 18. Frekvence využívání artefietických prvků.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Několikrát do týdne			X	X		X	X	X
1x týdně	X	X				X		X
1x za dva týdny					X			

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 18 eviduje, jak často se v daném zařízení využívají prvky artefietiky při skupinové práci s klienty. Pět respondentů odpovědělo, že až několikrát do týdne. Čtyři uvedli, že 1x týdně R2: „Přibližně 1x týdně“ a jeden respondent odpověděl, že 1x za dva týdny.

TO4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky vašim klientům?

Tabulka č. 19. Délka poskytování prvků artefiletiky klientům.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Méně než rok						x		
Více jak dva roky	x	x			x		x	
Více jak pět let			x	x				x

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Respondenti nejčastěji odpovídali, že poskytují prvky artefiletiky více jak dva roky. Jeden uvedl, že méně než jeden rok, další tři sdělili, že prvky artefiletiky poskytují více jak pět let. Pouze u tří respondentů se shodovala délka poskytování artefiletických prvků s délkou praxe v sociálních službách. Ostatní se artefiletickým prvkům začali věnovat až později po nástupu do sociálních služeb. Někteří respondenti také uvedli, že se v jejich zařízení prvky artefiletiky využívají již delší dobu, jako například R5: *„Pokud se budeme bavit pouze o mé osobě, tak přibližně 5 let, co jsem prošel intenzivním kurzem zaměřeným právě na artefiletiku a arteterapii. V našem zařízení se však prvky artefiletiky využívají mnohem delší dobu, již před mým nástupem.“*

Dílčí cíl 2.

Jaké metody a techniky artefiletiky jsou využívány v kontextu sociální práce s osobami s mentálním postižením?

V tomto dílčím cíli jsem se zaměřovala na konkrétní techniky a metody, které se využívají v přímé praxi s cílovou skupinou osob s mentálním postižením, a které prvky artefiletiky se pracovníkům při praxi osvědčily.

TO5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s vašimi klienty?

Tabulka č. 20. Artefiletické metody.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Imaginace	X	X	X	X	X	X	X	X
Animace			X					
Koncentrace	X		X		X	X	X	
Restrukturalizace			X				X	
Transformace			X				X	
Rekonstrukce	X	X	X	X	X			X

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 20. ukazuje, že nejčastěji využívanou metodou je imaginace, kterou využívají všichni dotazovaní. Další nejvyužívanější metodou je rekonstrukce a koncentrace, kterou potvrdilo šest respondentů. Všechny metody využívá pouze R3. R3: „*Troufám si říct, že využíváme všechny metody artefiletiky a různě je mezi sebou kombinujeme*“.

TO6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s vašimi klienty?

Tabulka č. 21. Artefiletické techniky I.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
malování	X		X	X	X	X	X	X
kreslení	X	X	X	X	X	X	X	X
koláž	X	X	X	X	X	X		X
modelování			X		X	X	X	
tisk				X				
jiné			X	X			X	X

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Tabulka č. 22. Artefiletické techniky II.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
Na abreakci	x	x	x	x	x	x	x	x
K navázání kontaktu						x	x	
K posílení komunikace	x	x	x	x	x	x	x	x
Rozehrívací	x	x	x	x	x	x		x
Ke sdělení informací			x	x		x		x
K orientaci ve vztazích			x		x		x	

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Dotazovaní odborní respondenti v těchto otázkách odpovídali, jaké metody a techniky artefiletiky využívají při práci s klienty, a pokud ne přímo artefiletické metody a techniky, tak alespoň metody a techniky s prvky artefiletiky. Artefiletické metody a techniky se často prolínají a bývá obtížné je od sebe jasně oddělit a odlišit.

Tabulky č. 21. a č. 22. shrnují nejpoužívanější artefiletické techniky. Z tabulky č. 21. můžeme vyčíst, že nejpoužívanější technikou je kreslení, poté malování a koláže. Odborní respondenti odpovídali dle toho, co preferují a co nejvíce baví jejich klienty. Nejméně používanou technikou je tisk. Někteří respondenti uvedli také jiné techniky jako je například šití, tvoření, výroba mýdel nebo svíček, které shrnují do oblasti: „jiné“. R2 odpověděl/a: „*Malování pastelkami, lepení koláží, aktivity, edukační hry, aktivity k podpoře nácviku jemné motoriky a aktivity pro smyslové vnímání a posílení komunikace. Umělecké tvoření spojené s hudbou, nebo pohybovými aktivitami, které jsou dobré ke zdynamizování a rozehrání skupiny.*

Tabulka č. 22. ukazuje techniky, které respondenti využívají. Všichni uvádějí, že využívají techniky zaměřené na abreakci a na posílení komunikace. Nejméně využívanou technikou je technika na orientaci ve vztazích a k navázání kontaktu. Nejvíce technik používá R3 a R6. Uvedu vyčerpávající a zajímavou odpověď R7: „*Využíváme mnoho technik, ale nejoblíbenější je tvoření z hlíny. Tvoření z hlíny má schopnost uvést člověka do zkušenosti a zážitků z dětství, podporuje haptiku a trojrozměrné vidění. Rozvíjí kontext objektu v prostoru a jeho vnímání. Velmi oblíbené je také malování barvami nebo jiné tvoření jako například šití, výroba mýdel*

nebo svíček. Při těchto aktivitách klienti podporují představivost, jemnou i hrubou motoriku. Ve skupině dochází k navazování nových vztahů k výměně názorů a diskuzím. Dialog je v tomto případě velmi důležitý pro rozvoj řeči, vlastního zdravého sebeprosazení, ale také například k akceptaci názoru jiného člověka. Velmi důležité jsou také techniky zaměřené na zdynamizování k práci, ale také uvolňující techniky na abreakci po práci“.

TO7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčili během práce s klienty Vaší služby?

Respondenti na tuto otázku odpovídali různě. Čtyři se shodli na tom, že klienty zaujmou aktivity, které se pojí s hudbou nebo pohybovou aktivitou. Další tři se shodli, že pro jejich klienty je velice zajímavá a atraktivní práce s hlinou. Několik respondentů se také shodovalo, že často aktivně využívají rozechřívací aktivity, aktivity na uvolnění nebo koncentraci. Dva dotazovaní vypověděli, že využívají techniky zaměřené na orientaci ve vztazích. Toto shrnutí potvrzuje odpověď R3: *„Naši klienti jsou většinou osoby s lehkou až středně těžkou mentální retardací. Velmi oblíbené jsou aktivity spojené s modelováním hlíny. Naši klienti většinou přicházejí s osobními problémy, na které se snažíme reagovat právě při našich uměleckých setkáních formou imaginace, restrukturalizace, koncentrace, ale i rekonstrukce. Kromě technik zaměřených na posílení komunikace nebo odreagování pracujeme také s technikou zaměřenou na orientaci ve vztazích, která je pro naše klienty velmi podstatná. Probíráme zde vztahy v rodině, v partnerství, ale také sexuální vztahy. Jak jsem již zmínil, nejvíce se mi osvědčily aktivity, které klienty zaujmou a nebudou se u nich nudit, proto kombinujeme i několik prvků, aby to pro klienty bylo zajímavé a nemudili se. Pokud mám být konkrétní, jedná se například o promítání filmu a následné tvoření díla na dané téma. Nebo nejrůznější pohybové aktivity spojené s výtvarným umění nebo tvořením. Velmi oblíbené jsou také destruktivní aktivity, při kterých se vytvoří dílo, které se v závěru hodiny zničí, roztrhá, rozstříhá nebo zmuchlá. Co je však velmi důležité, vcítit se do emočního rozložení klientů, můžu mít třeba připravené různé aktivity, ale pokud vidím, že je třeba téma, které je aktuální, a je nutné ho probrat, věnujeme pozornost právě tomu. Klienti mohou být taktéž například unavení, poté zařazujeme spíše relaxační a oddechové činnosti. Jako stěžejní vnímám osobní vyladění se pracovníka na klienty, teprve potom je práce přínosná a nese nějaké výsledky“.*

TO8. Doporučila byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

Tabulka č. 23. Doporučení využívání artefiletických prvků.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
ANO	x	x	x	x	x	x	x	x
NE								

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

Na tuto otázku odpověděli všichni respondenti kladně, doporučili by využívání artefiletických prvků dalším poskytovatelům sociálních služeb. Shodují se na tom, že jsou prvky artefiletiky pro jejich klienty přínosem v mnoha oblastech. R4 upozorňuje na fakt, že nejen pro klienta, ale i pro pracovníka jsou artefiletické prvky vybočením z pracovní rutiny: „*S ohledem na to, jak mě má práce bavit a naplňuje, bych jednoznačně prvky artefiletiky doporučila i jiným poskytovatelům soc. služby a nejen těmto poskytovatelům, ale i jiným odvětvím. Od využívání těchto technik se vždy samozřejmě nedá očekávat zpětná vazba, že tyto techniky vždy klienta uspokojí a bude ho to naplňovat. Každý klient je jiný a ne vždy je emočně naladěný se do těchto sfér ponořit. Pokud se to ale podaří, klient je motivovaný a vidím zpětnou vazbu či zlepšení, radost, tak mě to určitě povzbudí dál v této práci s těmito technikami pokračovat. I pro pracovníka jsou tyto aktivity zpestření a vybočení z pracovního stereotypu, mnohdy může předcházet i syndromu vyhoření u pracovníků. Myslím, že tyto aktivity mají blahodárný vliv nejen na klienty, ale také na pracovníky*“. R6 vnímá přesah artefiletických prvků i pro jiná odvětví, než jen pro sociální služby, uvádí: „*Určitě, vidím v nich velký potenciál a to nejen pro sociální služby*“.

Dílčí cíl 3.

Které prvky artefiletiky inspirují osoby s mentálním postižením k práci na svém seberozvoji?

U posledního dílčího cíle jsem se zaměřila na otázky, které zjišťují, zda je využívání artefiletických prvků přínosné pro osoby s mentálním postižením. Pokud ano, tak v které životní oblasti. Dále jsem zjišťovala, co konkrétně přináší využívání artefiletických prvků osobám s mentálním postižením do jejich osobního života.

TO9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

Tabulka č. 24. Artefiletické prvky v oblasti seberozvoje.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8
ANO	x	x	x	x	x	x	x	x
NE								

(Zdroj: Vlastní výzkum, 2021).

U této tazatelské otázky se respondenti jednotně shodli na kladné odpovědi, to znamená, že využívání artefiletických prvků je pro osoby s mentálním postižením přínosné. To potvrzuje odpověď R7: „*Určitě, dle mého názoru je to předpoklad přítomnosti osobního potenciálu v každém člověku i u lidí s mentálním postižením a jeho podněcování a rozvoji.*“

TO10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

Respondenti našli mnoho oblastí života, ve kterých zaznamenávají pokrok a rozvoj. Pro lepší přehlednost zde uvedu jejich výčet.

- Mezilidské vztahy
- Komunikace (verbální, neverbální)
- Motorika (jemná, hrubá)
- Sebeobslužné činnosti
- Psychický stav
- Fyzická zdatnost
- Sebevědomí a sebeprosazení
- Sociální kontakty, přátelství, vztahy
- Osobní rozvoj
- Emoce
- Sociální prevence
- Umělecká tvorba

Pro příklad uvedu odpověď R1: „Největší pokrok zaznamenávám v oblasti mezilidských vztahů, díky uměleckému kroužku, kam klienti dochází, navazují nové vztahy a přátelství, dále prohlubují komunikaci, ať už verbální či neverbální. U některých klientů vnímám také velkou změnu v oblasti uvolňování stresu a nahromaděné tenze. Tu promítnou do svého díla a dále ji nemají potřebu ventilovat například na pracovníky nebo ostatní spolubydlicí. Rozvíjejí motoriku, která v mnoha případech souvisí také se sebeobsluhou. V neposlední řadě určitě určité zklidnění a vyladění psychického napětí, které se promítne v tvorbě uměleckého díla. Díky zpětné vazbě se také podněcuje zdravé sebevědomí a sebeprosazení.“

TO11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

V této otázce měli respondenti prostor pro konkrétní příklady, co klientům mohou přinést prvky artefiletiky. Pro přehlednost uvedu výčet:

- Nové vztahy
- Navazování kontaktů a nových přátelství
- Vzrušující zážitky
- Zlepšení nálady
- Vyjádření pocitů
- Psychická rovnováha
- Prohlubování vztahů a vazeb
- Ventilaci emocí
- Používání nových slov
- Uplatnění svého názoru
- Respekt k názoru druhých
- Získání zdravého sebevědomí
- Vcítění se do ostatních
- Odreagování, uvolnění, relaxace
- Překonání strachů a traumat
- Zlepšení kondice a fyzické zdatnosti
- Radost ze života

- Přijímání názorů ostatních
- Prevence rizikových situací
- Smysluplné vyplnění volného času
- Rozvoj potenciálu

Tento výčet podporuje odpověď R6: *„Zažívají pozitivní emoce, pocity úspěchu, vyplňují svůj volný čas aktivitami, které je mohou rozvíjet. Klienti se socializují, setkávají se s novými lidmi a navazují nové vztahy, to je pro ně do života hodně důležité. Poté určitě podporují komunikaci, verbální i neverbální. Učí se naslouchat, zvládat svoje emoce a akceptovat názory ostatních. Velké pokroky taky vidím v tom, že pracují se svou představivostí. Vnímají své pokroky, které mohou vést k jejich cíli. Cíl může být například přesun do podporovaného bydlení, ale také například zlepšení jemné motoriky, aby si klient zvládl sám uvařit kávu. Všichni, kteří pracují s artefietikou nebo arteterapií se určitě shodnou na tom, že to není jen o zvládnutí techniky kreslení, ale že díky procesu, který při těchto činnostech vzniká, klienty rozvíjí.“*

6. Shrnutí praktické části

První část rozhovoru byla zaměřena na identifikační údaje dotazovaným respondentů. Tuto část považuji pro výzkum za důležitou, protože přináší zajímavé informace o tom, jakou motivaci mají odborní respondenti k práci v sociálních službách, kde se zaměřují na prvky artefietiky, jak dlouho v tomto oboru pracují, jakého dosáhli vzdělání, nebo jaké mají další doplňující vzdělání, kurzy a školení v této oblasti. Tyto informace nám přinášejí náhled na to, kolik zkušeností a praxe mají odborní respondenti, kteří se účastní polostrukturovaného rozhovoru. Z identifikačních údajů se taktéž můžeme dozvědět pracovní zařazení respondentů, nebo v jaké sociální službě pracují.

První dílčí cíl, který se zabýval možnostmi uplatnění prvků artefietiky v sociálních službách s osobami s mentálním postižením, mi poskytl náhled do zkoumané problematiky. Stanovila jsem si zde několik tazatelských otázek, které jsou spjaty s hlavním cílem práce. Na základě jednotlivých otázek v tomto cíli jsem došla ke zjištění, že prvky artefietiky jsou uplatnitelné v sociální práci s touto cílovou skupinou. V tomto dílčím cíli jsem se také dozvěděla, že se artefietické prvky uplatňují zpravidla jednou až několikrát týdně v rámci uměleckých, hudebních, pohybových, pracovních či vzdělávacích aktivit nebo terapií, a to ve skupinách do deseti členů, nejčastěji však od dvou do pěti členů.

Na základě druhého stanoveného dílčího cíle jsem se snažila od respondentů zjistit, jaké artefietické metody a techniky se využívají při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Při zpracování odpovědí na tazatelské otázky jsem došla k výsledku, že nejvyužívanější metodou je imaginace, která pracuje s fantazií a představami. Další často používané metody jsou koncentrace a rekonstrukce. Nejčastěji využívanou technikou je kreslení, poté malování a lepení koláží. Výsledkem výzkumu je také fakt, že respondenti využívají nejvíce techniku zaměřenou na abreakci a na posílení komunikace, často používanou je také rozechřivací technika. Tento dílčí cíl přináší také informace o tom, které prvky artefietiky se respondentům nejvíce osvědčily při práci s osobami s mentálním postižením. Jsou to činnosti spojené s hudbou nebo pohybovou aktivitou, dále aktivity, kde se pracuje s hlinou. Rozehřivací aktivity, aktivity na uvolnění, nebo koncentraci, také techniky zaměřené na orientaci ve vztazích. V tomto dílčím cíli se také respondenti jednoznačně shodli, že by doporučili využívání artefietických prvků i ostatním poskytovatelům sociálních služeb.

Posledním dílčím cílem jsem se snažila zjistit, zda mohou artefietické prvky pozitivně inspirovat osoby s mentálním postižením k práci na vlastním seberozvoji. Všichni respondenti se shodli na tom, že je využívání těchto prvků. V dalších tazatelských otázkách uvedli respondenti oblasti, ve kterých spatřují pokrok díky využívání prvků artefietiky u osob s mentálním postižením. Také uvedli konkrétní příklady, co těmto osobám přináší využívání artefietických prvků.

7. Diskuze

Zhodnocení výzkumných předpokladů

Výzkumný předpoklad č. 1.

Při sociální práci s osobami s mentálním postižením se často a pravidelně využívají prvky artefietiky, a to jednou týdně v menších skupinách.

Při formulaci tohoto výzkumného předpokladu jsem vycházela z vlastních zkušeností, které jsem nasbírala během studia, praxe v zařízeních poskytující sociální služby a během mého zaměstnání. Při menším počtu klientů se mohl pracovník věnovat klientům individuálně a zkoušet s nimi i nové techniky.

Tento výzkumný předpoklad se **potvrdil**. Většina respondentů uvedla, že prvky artefietiky využívají nejčastěji několikrát týdně, a to v menších skupinkách po 2 až 5 klientech. V menší skupině mohou pracovníci lépe rozvíjet schopnosti a dovednosti osob s mentálním postižením a mohou pro ně zajistit dostatečnou podporu, pomoc a individuální přístup. Odborní respondenti uváděli, že s větším počtem klientů pracují ve výjimečných případech. Ve větších skupinách může docházet k hádkám a konfliktům a klienti mohou trpět nedostatkem pozornosti. Tomu se pracovníci snaží předcházet právě formováním menších skupin.

Výzkumný předpoklad č. 2.

V sociální práci s osobami s mentálním postižením se využívají artefietické techniky a metody.

Při formulaci tohoto výzkumného předpokladu jsem vycházela z teoretické části práce, která nabízí širokou škálu artefietických metod a technik, které se dají využívat při skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Taktéž jsem vycházela z praktických zkušeností, které jsem nasbírala ve svém zaměstnání a během praxe.

Výzkumný předpoklad č. 2. se také **potvrdil**. Všichni odborní respondenti uvedli, že při své praxi využívají techniky a metody artefietiky. Jako nejvyužívanější metoda se ukázala imaginace, poté koncentrace a rekonstrukce. Nejpoužívanější technikou je kreslení, poté malování a koláž. Stejně tak techniky zaměřené především na posílení komunikace. Respondenti také uváděli, že klienty nejvíce zaujmou aktivity spojené s hudbou nebo pohybem. Velmi oblíbené je také modelování z hlíny.

Výzkumný předpoklad č. 3.

Artefiletické techniky a metody mohou rozvíjet osoby s mentálním postižením nejen v oblasti výtvarných dovedností, ale také v oblasti osobnostního rozvoje.

Při formulaci tohoto výzkumného předpokladu jsem vycházela z praktické zkušenosti a pozorování klientů při artefiletické hodině, které jsem se účastnila při své praxi. Setkala jsem se zde totiž nejen s případy, kdy se klienti zdokonalovali v uměleckém směru a výtvarných dovednostech, ale například také navazovali nové vztahy nebo rozvíjeli komunikaci. Zároveň byly tyto aktivity pro klienty činnostmi, které je bavily a těšili se na ně.

Tento výzkumný předpoklad se **potvrdil**. Všichni odborní respondenti se shodli, že u klientů zaznamenávají nejen zlepšení v oblasti výtvarného projevu, ale také v oblasti seberozvoje. Například v oblasti mezilidských vztahů, komunikace, sebeobslužných činností, motoriky, fyzické zdatnosti, sebevědomí a sebeprosazení, navazování sociálních kontaktů, přátelství, pokroků v práci s emocemi. Samozřejmě u jednotlivých klientů je míra jejich rozvoje vysoce individuální.

Implikace pro další výzkum

V praktické části své práce jsem shledala několik bodů, které by mohly být přínosné v navázání a pokračování ve stávající práci. V oblasti výzkumu se může práce rozvíjet v kvalitativním rozhovoru, který by se zaměřoval konkrétně na cílovou skupinu osob s mentálním postižením, které jsou uživateli sociálních služeb a využívají artefiletické aktivity. Bylo by zde možné zjišťovat, co konkrétně přináší využívání artefiletických prvků této cílové skupině, jaká mají očekávání, popřípadě co jim nevyhovuje a co by chtěli změnit. V jaké životní oblasti vnímají díky artefiletickým prvkům pokrok, nebo se díky nim rozvíjí. Následně porovnat zjištěné informace od těchto respondentů s výsledky stávajícího výzkumu, jenž se opírá o odpovědi respondentů, kteří jsou zaměstnanci organizací poskytující sociální služby. Jako další možnost vnímám výzkum zaměřený na projekt konkrétních artefiletických hodin. V tomto projektu by bylo zajímavé prozkoumat vliv prostředí na výsledný efekt a dialog skupiny. A díky tomu probádat ideální podmínky pro celou skupinu tak, aby mohla být práce skupiny co nejefektivnější.

Závěr

Sociální práce je mezioborová hraniční disciplína, která využívá poznatků z jiných disciplín a oborů. Pro kvalitní sociální intervenci je tato kooperace a prolínání zásadní. Sociální práce a artefiletika mají některé totožné vytyčené cíle, to je základem pro spolupráci a podporu těchto dvou oborů. Artefiletika tak může být vhodným pomocníkem při sociální práci.

Má pozornost byla nejprve zaměřena na vymezení teoretických pojmů. V první kapitole jsem se věnovala arteterapii a artefiletice, rozdílům a shodě v těchto dvou oborech. Druhá kapitola se věnovala sociální práci a její setkání s artefiletikou. V třetí kapitole jsem se soustředila na cílovou skupinu osob s mentálním postižením. Díky teoretické části mé práce jsem vymezila a specifikovala společné body sociální práce a artefiletiky. K základním společným bodům lze přiřadit obdobné cíle, jež směřují především k podpoře klienta ve zvládnání jeho životní situace. Shodují se taktéž cílové skupiny obou oborů. Sociální práce a artefiletika mají multidisciplinární charakter a oba obory usilují o rovnocenné uznání v odborné sféře s dalšími vědními obory. Společná teoretická východiska potvrdila možnost využití artefiletických prvků v sociální práci a zároveň se stala východiskem pro empirické šetření.

V praktické části práce jsem se věnovala kvalitativnímu výzkumnému šetření. V něm jsem zjišťovala, jak se využívají prvky artefiletiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením a co této cílové skupině využívání artefiletických prvků přináší v rámci osobního rozvoje. Praktická část potvrzuje teoretická východiska, která byla stanovena v první části práce, a taktéž potvrzuje stanovené výzkumné předpoklady. A to konkrétně, že prvky artefiletiky se v sociálních službách využívají často a pravidelně, využívají se taktéž prvky artefiletických metod a technik. Výzkum potvrdil, že používání prvků artefiletiky ve skupinové sociální práci napomáhá osobám s mentálním postižením při seberozvoji, konkrétně v oblastech podpory a rozvoje, integrace a socializace do společnosti, prevenci a řešení krizových situací a v rozvoji sebevyjádření, komunikace a vztahů. Cíl práce byl tedy naplněn, neboť byly nalezeny konkrétní artefiletické prvky, které jsou aplikovatelné v sociální práci a které mají pro osoby s mentálním postižením přínos v oblasti seberozvoje.

Nejen že mohou artefiletické prvky poskytnout klientovi novou formu vyjadřování, zároveň mu také dokáží zprostředkovat jiný pohled a řešení problému. Využívání artefiletických prvků je také prostředkem k vývoji osobnosti, spontánnosti, kreativity a fantazie a je důležité pro všechny obory lidské činnosti. Nabízí možnost vyzkoušet si různé modelové situace.

Artefiletické prvky se mohou využívat nejen při orientaci ve vztazích a k získání informací neverbální cestou, ale mohou dopomáhat k navázání kontaktu, posílení komunikace, k odreagování nebo zlepšení koncentrace. Zlepšení, kterého osoby s mentálním postižením dosahují prostřednictvím artefiletických prvků může být následně využito v každodenním běžném životě. Obecně můžeme artefiletické metody a techniky v sociální práci chápat jako techniky a metody umožňující usnadnění cesty k dosažení cíle. Lze je ale chápat i jako metody a techniky, s nimiž je prováděna samotná sociální práce. Nelze však generalizovat aplikovatelnost artefiletických prvků na každou osobu s mentálním postižením, stejně jako ji přiřazovat každému pracovníkovi, který pracuje v sociálních službách. Stejně jako nejsou artefiletické prvky vhodné pro každého člověka, nejsou vhodné ani pro každého pracovníka. Je však důležité si uvědomit, že zde možnost využívání artefiletických prvků existuje a že je jednou z možných pomocných cest pro sociální práci. Dále jsem si ověřila důležitost individuálního přístupu při práci s danou cílovou skupinou, stejně jako při výběru artefiletických prvků.

Přínos této práce pro sociální práci vnímám především v tom, že prvky artefiletiky mohou být užitečné při plnění cílů sociální práce a to konkrétně při: rozvoji kooperace a komunikace, navazování kontaktů a vztahů, řešení problémů, rozvoji tvořivosti, odreagování, ventilace negativních emocí a agrese a při sebereflexi. Artefiletické prvky se v sociální práci dají také využívat pro lepší názornost, učení se novým věcem, ale také k prevenci. Artefiletika může být užitečná jako další postup práce s klientem, který rozšíří pole působnosti pracovníků v sociálních službách a také usnadní a zkvalitní sociální práci.

Bakalářská práce může být využita pro získání povědomí o artefiletice a o jejích metodách a technikách, které je možné využít ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Lze ji také použít pro získání přehledu o tom, jak se různé prvky artefiletiky využívají v rozdílných zařízeních, poskytujících sociální služby osobám s mentálním postižením. Výsledky mohou posloužit i daným zařízením z výzkumu. Na základě výsledků mohou začít využívat nové artefiletické prvky, metody a techniky, nebo předcházet nepříjemným a konfliktním situacím, které byly zmíněny při rozhovorech s respondenty. Dále vidím přínos i pro blízké osob s mentálním postižením, kteří mohou využívat artefiletické prvky v běžných situacích, například pro zlepšení komunikace, navázání kontaktu, nebo pro odreagování. Dále může být tato práce přínosným materiálem pro ostatní pracovníky v sociálních službách nebo pro ty, kteří artefiletiku využívají v odborné praxi nebo se o ní pouze zajímají. Práce přináší náhled na to, jaké techniky a metody se nejvíce osvědčují při práci s touto

cílovou skupinou v praxi. Uvedené metody i postřehy mohou sloužit jako inspirace pro realizaci artefietických aktivit. Při artefietických činnostech navazujeme blízky kontakt s druhými lidmi, s jejich představami, názory, zkušenostmi a emocemi. Tato interakce vede k vzájemnému obohacování se. Během výzkumného šetření jsem se utvrdila v názoru, že základním předpokladem pro artefietickou činnost, která bude přínosná pro její účastníky, je vzájemná důvěra, navázání dobrého vztahu a upřímnost.

Bibliografie

BARLETT Harriett, M. (1970). *The common base of social works practice*. New York: National Association of Social Workers.

BENDO VÁ, Petra a Pavel ZIKL. *Dítě s mentálním postižením ve škole*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3854-3.

ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce: aktuální otázky*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Vyd. 1., Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-014-0.

GÉRINGOVÁ, Jitka. *Pomáhající profese: tvořivé zacházení s odvrácenou stranou*. 1. vyd. Praha: Triton. 2011. ISBN 978-80-7387-394-3 (brožura).

HAVRÁNKOVÁ, Olga. In MATOUŠEK Oldřich. A KOL., *Metody a řízení sociální práce 1*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HORSKÁ, Jana. *Sociální práce se skupinou*. Studijní opora předmětu Sociální práce ve veřejné správě. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.

JUNG, Carl Gustav. *Mandalý: obrazy z nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004. Megaron. ISBN 80-85880-34-2.

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0302-5.

KUTNOHORSKÁ, Jana., 2009. *Výzkum v ošetrovatelství*. Praha: Grada. ISBN 978- 80-247-2713-4.

LHOTOVÁ, Marie. *Arteterapie ve speciálním vzdělávání I*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. ISBN 978-80-7394-414-8.

LIEBMANN, Marian. *Skupinová arteterapie: nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Vyd. 2. Přeložil Johana ELISOVÁ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-729-9.

- MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Potřebujete psychoterapii?*. Praha: Portál, 1995. Rádci pro život (Portál). ISBN 80-7178-036-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- MKN: *Mezinárodní klasifikace nemocí – desátá revize*. Ženeva: Světová zdravotnická organizace, 2013. ISBN 978-80-904259-0-3.
- MÜHLPACHR, Pavel, ed. *Sociální práce jako životní pomoc*. Brno: MSD, 2006. ISBN 80-86633-62-4.
- NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- NEDĚLNÍKOVÁ, Dana. *Úvod do sociální práce se skupinou*. Ostrava: Kofoedova škola, 2004. ISBN 80-239-4030-9.
- NOVOTNÁ, Věra a Věra SCHIMMERLINGOVÁ. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-483-5.
- PIPEKOVÁ, Marie. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.
- POTMĚŠILOVÁ, Petra a Petra SOBKOVÁ. *Arteterapie a artefletika nejen pro sociální pedagogy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3120-8.
- SLAVÍK, Jan a Petr WAWROSZ. *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefletiky*. 2., ekonomické vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7290-498-3.
- SLAVÍK, Jan. *Od výrazu k dialogu ve výchově: artefletika*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.

SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Jan SLAVÍK a Sylva ELIÁŠOVÁ. *Dívej se, tvoř a povídej!:* artefiletika pro předškoláky a mladší školáky. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-322-2.

SLAVÍKOVÁ, Vladimíra., HAZUKOVÁ, Helena a Jan SLAVÍK. *Výtvarné čarování:* artefiletika pro předškoláky a mladší školáky. Praha: Albra, 2010. ISBN 978-80-7361- 079-1.

STIBUREK, Milan. *Arteterapie, artefiletika – podoby, obsah, hranice, role, cíle.* In: SLAVÍK, Jan, ed. *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí: Art therapy today in the Czech Republic and abroad.* Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2000, ISBN 80-7290-004-8.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie.* Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-616-0.

ŠIK, Vladimír. *Metody práce se skupinou pro pomáhající profese.* V Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Fakulta sociálně ekonomická, 2008. ISBN 978-80-7414-058-7.

ŠVARCOVÁ, Iva. *Mentální retardace.* Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-060-7.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

VALENTA, Milan a Oldřich MÜLLER. *Psychopedie: (teoretické základy a metodika).* Vyd. 1., Praha: Parta, 2003. ISBN 80-7320-039-2.

Internetové zdroje

Česká arteterapeutická asociace: Stanovy České arteterapeutické asociace, z.s. [online]. Praha, 2020, 1.11.2020 [cit. 2020-11-04]. Dostupné na: <http://www.arteterapie.cz/asociace/stanovy>.

KOPTA, Pavel. Využití arteterapie při práci s pěstounskými rodinami. *Arteterapie: časopis České arteterapeutické asociace se zaměřením na arteterapii, artefiletiku, muzikoterapii a dramaterapii,* 2009. ISSN 1214-4460. Dostupné na: http://www.pestounskapece.cz/file_prirucky-apublikace/RaC/Vyuziti_arteterapie_v_nahradni_rodine%282008%29.pdf

SLAVÍK, Jan. *Artefiletika – Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním* [online]. Praha: lektorské oddělení Národní galerie, 2012 [cit. 2020-10-14]. Dostupný z [www: http://artefiletika.kvk.zcu.cz/clanky/8-teorie-artefiletiky/121-artefiletika-reflektivni-tvorive-a-zazitkove-pojeti-vychovy-umenim](http://artefiletika.kvk.zcu.cz/clanky/8-teorie-artefiletiky/121-artefiletika-reflektivni-tvorive-a-zazitkove-pojeti-vychovy-umenim).

Periodika

BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Artefiletika jako prostor pro rozvoj sociálních kompetencí dětí s problémy v chování na 2. stupni ZŠ. Arteterapie: časopis České arteterapeutické asociace se zaměřením na arteterapii, artefiletiku, muzikoterapii a dramaterapii*. Praha: Česká arteterapeutická asociace, 2009. ISSN 1214-4460.

MUSIL, Libor. *Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu "sociální práce". Sociální práce/Sociálna práca*, Brno: ASVSP, 2008, roč. 8, 2/2008, ISSN 1213-6204.

NAVRÁTIL, Pavel a Libor MUSIL. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. Sociální studia*, Fakulta sociálních studií MU Brno, 2000, ISSN 1212-365X.

STRNADLOVÁ, Helena. *Teorie, indikace a předpoklady arteterapie*. Arteterapie: (časopis. České arteterapeutické asociace). 2006, ISSN 1214-4460.

Seznam tabulek

Tabulka č. 1. Rozdíly mezi arteterapií a artefiletikou.

Tabulka č. 2. Transformační tabulka I.

Tabulka č. 3. Transformační tabulka II.

Tabulka č. 4. Transformační tabulka III.

Tabulka č. 5. Výhody a nevýhody kvalitativního výzkumu.

Tabulka č. 6. Pohlaví odborných respondentů.

Tabulka č. 7. Věk odborných respondentů.

Tabulka č. 8. Vzdělání odborných respondentů

Tabulka č. 9. Pracovní zařazení odborných respondentů.

Tabulka č. 10. Druh sociální služby, ve které respondenti pracují.

Tabulka č. 11. Typ sociální služby, ve které respondenti pracují.

Tabulka č. 12. Praxe respondentů v sociálních službách.

Tabulka č. 13. Doplnující vzdělání, kurzy a školení.

Tabulka č. 14. Motivace odborných respondentů k využívání artefiletických prvků při práci.

Tabulka č. 15. Aplikovatelnost artefiletických prvků.

Tabulka č. 16. Uplatňování prvků artefiletiky.

Tabulka č. 17. Počet členů v pracovní skupině.

Tabulka č. 18. Frekvence využívání artefiletických prvků.

Tabulka č. 19. Délka poskytování prvků artefiletiky klientům.

Tabulka č. 20. Artefiletické metody.

Tabulka č. 21. Artefiletické techniky I.

Tabulka č. 22. Artefiletické techniky II.

Tabulka č. 23. Doporučení využívání artefiletických prvků.

Tabulka č. 24. Artefiletické prvky v oblasti seberozvoje.

Seznam zkratek

CDS - Centrum denních služeb

ČAA - Česká arteterapeutická asociace

DC - Dílčí cíl

DOZP - Domov pro osoby se zdravotním postižením

DS - Denní stacionář

CHB - Chráněné bydlení

IQ – Inteligenční kvocient

R - Respondent

SR - Sociální rehabilitace

STD - Sociálně terapeutické dílny

TO – Tazatelská otázka

WHO - Světová zdravotnická organizace

Seznam příloh

Příloha č. 1. Záznamový arch pro polostrukturovaný rozhovor s respondenty.

Příloha č. 2. Informovaný souhlas s rozhovorem.

Příloha č. 3. Přepis rozhovorů.

Příloha č. 1. Záznamový arch pro polostrukturovaný rozhovor s respondenty.

Záznamový arch pro polostrukturované rozhovory s respondenty empirického výzkumu pro práci: Využití artefiletiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením.

Identifikační údaje

Pohlaví:

Věk:

Dosažené vzdělání:

Pracovní zařazení:

Druh sociální služby:

Typ zařízení:

Délka praxe v sociálních službách:

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefiletiky:

Motivace k zaměření na artefiletiku:

Využití artefiletiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefiletiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?
2. Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?
3. Jak často artefiletické prvky uplatňujete?
4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky Vaším klientům?
5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?
6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?
7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?
8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

9. Jsou dle Vašeho názoru artefietické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?
10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefietiky?
11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefietických prvků?

Příloha č. 2. Informovaný souhlas rozhovorem.

Vážená paní, vážený pane,

já, Kristýna Cetényi, studentka Univerzity Hradec Králové, Ústavu sociální práce se na Vás obracím s žádostí o spolupráci na výzkumné části mé bakalářské práce: Využití artefietiky ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením. Výzkumná část je realizována formou polostrukturovaných rozhovorů, které jsou anonymní a jejíž obsah bude použit pouze pro studijní a vědecké účely. Z účasti na výzkumu pro Vás nevyplývají žádná rizika.

Pokud s účastí na výzkumu souhlasíte, připojte podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výzkumné části bakalářské práce tazatelky. Tazatelka mne informovala o podstatě výzkumu a seznámila mne s cíli, metodami a postupy polostrukturovaného rozhovoru.

Souhlasím s tím, že rozhovor bude nahrán na diktafon, následně bude rozhovor doslovně přepsán a po analýze výzkumu budou data z diktafonu smazána.

Rozumím tomu, že obsahem rozhovoru a dalších informací mohou být i osobní a citlivé záležitosti. Rozumím tomu, že nemusím odpovídat na obtížné nebo nepříjemné otázky.

Jsem si vědom/vědoma toho, že rozhovor mohu kdykoliv přerušit a svoji účast na výzkumu v rámci bakalářské práce odmítnout a to i bez udání důvodu.

Datum:

Podpis:

Příloha č. 3. Přepis rozhovorů s respondenty.

Rozhovor s respondentem č. 1.

Identifikační údaje

Pohlaví: Žena

Věk: 29 let

Dosažené vzdělání: Střední škola (maturita)

Pracovní zařazení: Pracovník v sociálních službách

Druh sociální služby: Pobytová

Typ zařízení: Domov pro osoby se zdravotním postižením

Délka praxe v sociálních službách: 10 let

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefietiky:

„Po pěti letech praxe v sociálních službách mi bylo nabídnuto zúčastnit se pobytového kurzu arteterapie. Kurz trval dva týdny s dotací 120 hodin. Kurzu jsme se zúčastnily ještě s mou kolegyní. Obě shledáváme tento kurz jako nejpřínosnější ze všech kurzů a školení, které jsme absolvovaly. Protože se i v osobním životě věnuji uměleckému tvoření, absolvovala jsem také kurzy keramiky, akvarelu nebo například relaxační malbu. K těmto kurzům mám ještě kurz asistenta pedagoga, z kterého také čerpám při své práci.“

Motivace k zaměření na artefietiku:

„K výtvarnému umění mám velmi blízko již od dětství, navštěvovala jsem ZUŠ a poté pokračovala na uměleckém gymnáziu. Jsem proto velmi ráda, že mohu prvky artefietiky využívat také při mé práci. I v osobním životě má pro mě výtvarné umění velkou roli. Vedu výtvarný kroužek pro děti a také se věnuji tvorbě uměleckých předmětů.“

Využití artefietiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefietiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„Určitě ano, s prvky artefietiky a arteterapie pracuji již několik let. Prošla jsem několika kurzy a školeními zaměřenými právě na artefietiku a arteterapii. U klientů díky tomu vidím velké

pokroky. Naši cílovou skupinou jsou osoby s mentálním postižením, konkrétně se středně těžkou, až hlubokou mentální retardací. Tito lidé mají často velmi blízko k uměleckému tvoření. Přináší jim to odreagování, rozvíjí fantazii a podněcuje tvorbu nových vztahů. Je však velmi nutné upozornit také na fakt, že u některých klientů dochází ke zhoršení zdravotního stavu a s tím se může i pojit negativní přístup k činnostem nebo stagnace. I takové případy máme. Ale přikláním se k tomu, že artefietika osoby s mentálním postižením rozvíjí, je však nutné zohledňovat jak zdravotní stav, tak psychické rozpoložení klienta, aby se mu aktivity třeba nezprotivily.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefietiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„V našem zařízení pracuje několik pracovníků, kteří do své práce s klienty zařazují i arte prvky a vedou nejrůznější kroužky. Konkrétně já mám umělecký kroužek, který se schází jednou týdně. Většinou jsou to menší skupinky, maximálně pět klientů, větší skupiny se nám neosvědčily, nestačím se pak klientům dostatečně věnovat. Docházelo taky mnohdy ke konfliktům, takže jsme skupinky zmenšili, což bylo ku prospěchu. Větší skupinky pak máme například při muzikoterapii, canisterapii a podobně.“

3. Jak často artefietické prvky uplatňujete?

„Mé kroužky se schází jednou týdně.“

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefietiky Vaším klientům?

„Konkrétně tento umělecký kroužek běží přes dva roky, ale s arte prvky se v našem zařízení pracuje již několik let. Dříve se klienti scházeli denně v dílnách, kde si vyráběli, kreslili, tvořili koláže nebo modelovali z hlíny. Také se často tvořily svíčky, mýdla nebo se šilo. Úspěchy v kroužku mě vedly k dalšímu vzdělávání v této oblasti. Vnímám tuto cestu jako velký potenciál, pro sociální služby a pro práci s klienty. Využívání arte prvků sebou nese velká pozitiva.“

5. Prvky jakých artefietických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Vzhledem k míře postižení našich klientů, kteří dochází na umělecký kroužek, se věnuji především imaginaci, koncentraci, ale také rekonstrukci. Při imaginaci se zaměřujeme na rozvíjení představivosti. Při koncentraci často využívám vybarvování mandal, které jsou u klientů velmi oblíbené, zde trénují nejen svojí koncentraci, ale také trpělivost a jemnou

motoriku. Rekonstrukce je také velmi oblíbenou činností, lepení koláží nebo fotografií, při které se podněcuje kreativita“.

6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Co se týká technik, klienti mají nejraději kreslení, malování a koláže. V tomto ohledu zařazují na začátku hodiny rozehřívací aktivity, také úkoly zaměřené na zdynamizování skupiny a na vyladění všech klientů, ale také techniky zaměřené na posílení komunikace ve skupině. Tato oblast je pro naše klienty velmi důležitá.“

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Vzhledem k cílové skupině našeho domova se mi nejvíce osvědčila imaginace a restrukturalizace. Někdy taktéž zařadím prvky zaměřené na koncentraci, ale pro klienty s mentálním postižením jsou tyto činnosti většinou náročné. Co se týče technik, klienti mají nejraději malování akvarelem a velmi oblíbené je také lepení koláží. Na zahájení hodiny se mi osvědčily techniky na rozhřívání a velký přínos vidím v technikách na odreagování, které jsou pro naše klienty velmi důležité. Taktéž techniky na posílení komunikace jsou nedílnou součástí každé hodiny. Oblíbené jsou také společné projekty, například koláže. Taktéž vybarvování mandal a obrázků na koncentraci mají velký úspěch. Osvědčily se mi také techniky na uvolnění atmosféry a stresu, jako je třeba čmáranice“.

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„Určitě ano. Myslím si, že výtvarné umění není jen o vytvoření cílového díla. Výtvarné umění je celý proces a hlavně cesta k danému dílu, která je nejzásadnější a může být pro naše klienty nejpřínosnější. Během tohoto procesu tvoření dochází k novým zkušenostem, zážitkům a reflexi. Díky dlouhodobému působení těchto pozitivních podnětů může docházet k posunu klientů nejen ve zdokonalování se ve výtvarném umění, ale právě i v oblastech běžného života, jako je sebeobsluha, komunikace, navazování nových vztahů, nebo také vhodné uvolnění nahromaděného stresu a agrese. Využívání prvků artefiletiky vnímám jako zásadní v sociálních službách.“

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

„Ano, u klientů, kteří pravidelně dochází na naše umělecké hodiny, vnímám velký pokrok v mnoha oblastech života.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„Největší pokrok zaznamenávám v oblasti mezilidských vztahů, díky uměleckému kroužku, kam klienti dochází, navazují nové vztahy a přátelství, dále prohlubují komunikaci, ať už verbální či neverbální. U některých klientů vnímám také velkou změnu v oblasti uvolňování stresu a nahromaděné tenze. Tu promítnou do svého díla a dále jí nemají potřebu ventilovat například na pracovníky nebo ostatní spolubydlící. Rozvíjejí motoriku, která v mnoha případech souvisí také se sebeobsluhou. V neposlední řadě určitě určité zklidnění a vyladění psychického napětí, které se promítne v tvorbě uměleckého díla. Díky zpětné vazbě se taktéž podněcuje zdravé sebevědomí a sebeprosazení.“

11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

„Kdybych měla uvést v bodech, bylo by to: nové vztahy, nové a vzrušující zážitky a zkušenosti, relaxaci, vyladění se, změna stereotypu, zlepšení nálady, vyjádření svých pocitů, ať už negativních či pozitivních.“

Rozhovor s respondentem č. 2.

Identifikační údaje

Pohlaví: Žena

Věk: 26 let

Dosažené vzdělání: Střední škola (maturita)

Pracovní zařazení: Pracovník v sociálních službách

Druh sociální služby: Pobytová

Typ zařízení: Domov pro osoby se zdravotním postižením

Délka praxe v sociálních službách: 6 let

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefiletiky:

„Účastním se pouze školení v práci, tedy 24 hodin povinného vzdělávání. Některé kurzy byly zaměřeny i na artefiletiku.“

Motivace k zaměření na artefiletiku:

„Práce s touto cílovou skupinou mě naplňuje a zdá se mi přínosná a zároveň mě baví vyrábění a malování.“

Využití artefiletiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefiletiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„Každá práce s klienty s mentálním postižením je velmi individuální. Při skupinové práci s klienty je vždy potřeba brát zřetel na všechny. Jsou klienti, se kterými je možné tyto terapie realizovat ve skupině, ale jsou klienti, kteří by se ve skupině neuměli natolik uvolnit, mohli by se stydět a pak by celý proces ztrácel význam. I přesto si myslím, že jak individuální artefiletika, tak skupinová je určitě uplatnitelná v sociální práci s touto cílovou skupinou.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„Formou společných či individuálních návštěv dílen či tělocvičny. Tělocvična se využívá v případech, že se kombinuje umělecké tvoření s tancem nebo nějakou pohybovou aktivitou. Naše skupiny tvoří tři, maximálně pět klientů.“

3. Jak často artefiletické prvky uplatňujete?

„Přibližně 1x týdně“.

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky Vaším klientům?

„Já konkrétně zhruba 4 roky. V našem zařízení se prvky artefiletiky používají již velmi dlouho.“

5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Metody rekonstrukce a imaginace“.

6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Malování pastelkami, lepení koláží, aktivity, edukační hry, aktivity k podpoře nácviku jemné motoriky a aktivity pro smyslové vnímání a posílení komunikace. Umělecké tvoření spojené s hudbou nebo pohybovými aktivitami, které jsou dobré ke zdynamizování a rozehtání skupiny.“

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Určitě cokoliv spojené s hudbou.“

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„Určitě ano. Je to pro klienty velmi přínosné v mnoha směrech.“

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

„Ano, klienti mají díky těmto činnostech větší možnost svého vlastního projevu a rozvoje.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„Oblasti vztahů, komunikace, osobnostního rozvoje, také psychického stavu.“

11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

„Myslím si, že u klientů dochází k větší psychické rovnováze a celkové vyrovnanosti. Díky skupinovému setkávání dochází také k projevování a ventilaci emocí, navazování nových kontaktů, prohlubování vztahů a vazeb. Taky vnímám zklidnění klientů, zlepšení nálady a navození pohody. Důležité je taky poznávání a zábava, kterou jim tato setkávání přinášejí.“

Rozhovor s respondentem č. 3.

Identifikační údaje

Pohlaví: Muž

Věk: 35 let

Dosažené vzdělání: Vysokoškolské (Mgr.)

Pracovní zařazení: Sociální pracovník

Druh sociální služby: Ambulantní

Typ zařízení: Denní stacionář

Délka praxe v sociálních službách: 9 let

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefiletiky:

„Kromě povinného a nadstandardního školení jsem absolvovat také školení arteterapeutické s dotací 160 hodin. Na Vysoké škole jsem absolvoval několik akreditovaných kurzů. V budoucnosti je mým cílem stát se arteterapeutem a dodělat si potřebné vzdělání, na kterém již aktuálně pracuji.“

Motivace k zaměření na artefiletiku:

„Cokoliv spojené s vyráběním, tvořením, malováním a kreslením mne vždy naplňovalo, proto je moje motivace k této práci evidentní.“

Využití artefiletiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefiletiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„Rozhodně ano.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„U nás ve stacionáři máme několik kroužků a volnočasových aktivit, ve kterých se pracuje s prvky artefiletiky. U některých aktivit jsou vytvořeny pevné skupiny, některé činnosti jsou naopak otevřené a klienti se jich zúčastní podle jejich zájmu. Máme několik různých místností upravené pro potřeby kroužků a volnočasových aktivit. Prvky artefiletiky zapojujeme nejen do skupinových prací s klienty, ale zapojujeme je i v individuálním přístupu ke klientovi. Jako příklad aktivit, ve kterých se využívají prvky artefiletiky uvedu například výtvarné kroužky, kroužky keramiky, šití, výrobu svíček nebo mýdel. Při těchto aktivitách zapojujeme také hudbu, filmy nebo i tance, aby byl zážitek z procesu co nejintenzivnější a pro klienty zábavný a neotřelý. Vzhledem k cílové skupině, se kterou pracujeme, se nám osvědčily skupinky většinou po šesti klientech, kde mají všichni účastníci dostatečný prostor pro interakci, ale zároveň také klid. Samozřejmě někdy vytvoříme i větší skupiny, nebo naopak pracujeme individuálně. Ale nejčastější je skupina o šesti klientech, která se nám nejvíce osvědčila.“

3. Jak často artefiletické prvky uplatňujete?

„Prvky artefiletiky využíváme prakticky denně při různých volnočasových aktivitách a kroužcích.“

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky Vaším klientům?

„Pokud se budeme bavit pouze o mé osobě, tak přibližně 5 let, co jsem prošel intenzivním kurzem zaměřeným právě na artefiletiku a arteterapii. V našem zařízení se však prvky artefiletiky využívají mnohem delší dobu, již před mým nástupem.“

5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Troufám si říct, že využíváme všechny metody artefiletiky, různě je mezi sebou kombinujeme a snažíme se, aby to pro klienty nebyl stereotyp a aby jim to něco nového přinášelo.“

6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„V našem stacionáři je neoblíbenější aktivitou tvoření z hlíny, klienti mají také velmi rádi vyrábění svíček, mýdel nebo šití. V neposlední řadě také určitě kreslení, vybarvování, nebo malování s barvami. Jako velmi zásadní vnímám techniku zaměřenou na vztahy. Naši klienti velmi často řeší nějaké své osobní problémy ve vztazích v rodině, s partnerem nebo kamarádem. S touto situací se pak snažíme pracovat právě skrze artefiletické prvky. Také často pracujeme na zlepšení komunikačních schopností a předávání informací. Samozřejmostí jsou také aktivity zaměřené na rozehtívání při započnutí aktivit a také na odreagování.“

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Naši klienti jsou většinou osoby s lehkou až středně těžkou mentální retardací. Velmi oblíbené jsou aktivity spojené s modelováním hlíny. Naši klienti většinou přicházejí s osobními problémy, na které se snažíme reagovat právě při našich uměleckých setkáních formou imaginace, restrukturalizace, koncentrace, ale i rekonstrukce. Kromě technik zaměřených na posílení komunikace nebo odreagování pracujeme také s technikou zaměřenou na orientaci ve vztazích, která je pro naše klienty velmi podstatná. Probíráme zde vztahy v rodině, v partnerství, ale také sexuální vztahy. Jak jsem již zmínil, nejvíce se mi osvědčily aktivity, které klienty zaujmou a nebudou se u nich nudit, proto kombinujeme i několik prvků, aby to pro klienty bylo zajímavé a nenudili se. Pokud mám být konkrétní, jedná se například o promítání filmu a následné tvoření díla na dané téma. Nebo nejrůznější pohybové aktivity spojené s výtvarným umění nebo tvořením. Velmi oblíbené jsou také destruktivní aktivity, při kterých se vytvoří dílo, které se v závěru hodiny zničí, roztrhá, rozstříhá nebo zmuchlá. Co je však velmi důležité, vcítit se do emočního rozložení klientů, můžu mít třeba připravené různé aktivity, ale pokud vidím, že je třeba téma, které je aktuální, a je nutné ho probrat, věnujeme pozornost právě tomu. Klienti mohou být taktéž například unavení, poté zařazujeme spíše relaxační a oddechové

činnosti. Jako stěžejní vnímám osobní vyladění se pracovníka na klienty, teprve potom je práce přínosná a nese nějaké výsledky.“

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„Ano určitě a nejen sociálním službám, které pracují s lidmi s mentálním postižením. Ale domnívám se, že velké uplatnění bude mít také v sociálních službách pro seniory, v nízkoprahových zařízeních, v organizacích, které se zaměřují na osoby s duševním onemocněním nebo tělesným postižením. Artefiletika má široké pole působnosti“.

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

Určitě ano. Právě proto vidím ve své práci velký potenciál.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„Vlastně to již bylo z části řečeno. Určitě uvedu oblast komunikace, mezilidských vztahů, sociálních kontaktů, také sem určitě patří lepší psychická odolnost u některých klientů i třeba fyzická zdatnost. Celkově bych tento okruh nazval jako seberozvoj nebo práce na svém osobním životě.“

11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

„Když se zaměřím na oblast komunikace, bylo by to například používání nových slov, větší sebedůvěra při rozhovorech, zdravé sebevědomí při komunikaci, uplatnění svého názoru a umění diskuze, nebo naopak také umět vyslechnout a pochopit druhého komunikátora. V oblasti vztahů jsou to například pokroky v porozumění náročných situací, vcítění se do ostatních, projevení svých citů, nebrat si určité situace příliš osobně. V oblasti psychiky bych jmenoval třeba odreagování a tím zlepšení psychického stavu, nebo naopak promítnutí frustrace a agrese, ventilace i negativních emocí. Můžeme zde také zmínit překonání určitých strachů a traumat. Dále by sem určitě také patřil rozvoj fyzických dovedností, tím myslím, třeba pohybové aktivity, nebo zlepšení kondice, v neposlední řadě také práce s motorikou. Klienti díky artefiletice získávají sebedůvěru, která souvisí i s důvěrou k ostatním členům skupiny a také k pracovníkům.“

Rozhovor s respondentem č. 4.

Identifikační údaje

Pohlaví: Žena

Věk: 58

Dosažené vzdělání: Střední škola (maturita)

Pracovní zařazení: Aktivizační pracovník

Druh sociální služby: Ambulantní

Typ zařízení: Sociální rehabilitace

Délka praxe v sociálních službách: 22let

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefiletiky:

„Mám akreditovaný kurz pracovníka v sociálních službách, kurz Snoezelen, Muzikoterapie a také několik jednodenních kurzů zaměřené na tvoření.“

Motivace k zaměření na artefiletiku:

„Pomoc lidem s mentálním postižením, aby mohli dělat to, co je dělá šťastnými. Zároveň mě baví tvoření a nejrůznější rukodělné práce.“

Využití artefiletiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefiletiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„V našem zařízení se neuplatňují pouze typické prvky artefiletiky a arteterapie jako jsou umělecké kroužky atd. Prvky artefiletiky se využívají například i při muzikoterapii, kde se umělecké dílo propojuje s hudbou, při canisterapii, kdy se terapie se zvířaty propojuje s výtvarným uměním a také při hipoterapii. Při těchto terapiích jsou vytvořeny větší skupinky, většinou až sedmi klientů. Při těchto aktivitách je pro klienty zásadní stmelení se v kolektivu, spolupráce a naslouchání druhého, vzájemné pozorování se, větší motivace, odhodlání. Při poskytování čistě prvků artefiletiky při uměleckých kroužkách máme vytvořené skupinky s menším počtem klientů, maximálně tří. Myslím, že je pro klienty naopak vhodnější menší skupina, kde se jim pracovník může věnovat více individuálně. Lze se tak lépe vcítit do jeho

emočního a psychického rozpoložení, klient je více otevřený komunikovat, je klidnější, je zde více důvěry.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„Arteterapie probíhá formou tvorby v prostorech tomu vyhrazených. Klienti zde mají možnost využití tvorby s různými typy barev (prstové, vodovky, tempery, pastelky, foukací barvy), papíry a doplňky, které se dají využít k tvorbě doplnění výkresu. Klienti si během této terapie přejí povídat, chtějí, aby jim bylo nasloucháno. Přejí si poslouchat hudbu dle jejich přání pro vytvoření příjemné atmosféry. Prvky artefiletiky se také zařazují do hudebních kroužků, muzikoterapií, odpočinkových aktivit, také společenských akcí, které jsou často spojovány s výtvarným dílem, v neposlední řadě pak také v terapiích se zvířaty. Některé terapie probíhají zde v areálu, pro některé klienty je to pohodlnější, cítí se zde v bezpečí. Na druhou stranu za společenskými akcemi a za některými terapiemi klienti dojíždí, cestování má na většinu klientů pozitivní vliv. Na kroužku se schází většinou skupina o třech až čtyřech klientech, co se týče terapií, pak je to větší skupinka, třeba na muzikoterapii až deset klientů. Naopak snoezelen probíhá individuálně.“

3. Jak často artefiletické prvky uplatňujete?

„Artefiletické činnosti aplikujeme v našem zařízení někdy každý den, někdy obden, někdy jednou do týdne, je to různorodé, záleží na psychickém rozpoložení klientů a na motivaci. Artefiletiku, co se týká terapií, využíváme několikrát do týdne, účasti na akcích jsou většinou 2x měsíčně.“

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky Vaším klientům?

„Arteterapii poskytujeme dle zájmu klienta. Některý klient vydrží pozornost např. 30 min, jiný klient zase hodinu. Artefiletika je poskytována vždy na hodinu, co se týče terapií. Společenské akce jsou akce celodenní.“

5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Já využívám především imaginaci a rekonstrukci.“

6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Malování (tužky a pastely, pastelky, fixy, vodové barvy, tempery, voskovky), modelování, enkaustika, technika čmárání, volná kresba, otisky částí těla, prstomalba. Taky činnosti zaměřené na rozehrání a uvolnění, podporu a rozvoj komunikace a na předávání informací“.

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Během mé práce s klienty se osvědčily výtvarné a tvůrčí činnosti spojené s prožitkem, proto při tvoření využívám i hudbu nebo tanec. Do tvoření zařazuji také materiál z přírody, modelování z modelíny nebo hlíny.“

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„S ohledem na to, jak mě má práce bavit a naplňuje, bych jednoznačně prvky artefiletiky doporučila i jiným poskytovatelům sociálních služeb a nejen těmto poskytovatelům, ale i jiným odvětvím. Od využívání těchto technik se vždy samozřejmě nedá očekávat zpětná vazba, že tyto techniky vždy klienta uspokojí a bude ho to naplňovat. Každý klient je jiný a ne vždy je emočně naladěný se do těchto sfér ponořit. Pokud se to ale podaří, klient je motivovaný a vidím zpětnou vazbu či zlepšení, radost, tak mě to určitě povzbudí dál v této práci s těmito technikami pokračovat. I pro pracovníka jsou tyto aktivity zpestření a vybočení z pracovního stereotypu, mnohdy může předcházet i syndromu vyhoření u pracovníků. Myslím, že tyto aktivity mají blahodárný vliv nejen na klienty, ale také na pracovníky.“

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

„Myslím, že určitě.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„Mezilidské vztahy, motorika těla, socializace, komunikace, hledání začlenění v zaměstnání.“

11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

„Radost ze života, mají se každý den na co těšit, poznávají nové přátele, zlepšují se v komunikaci a dovednostních schopnostech, nemají každý den stejný, více projevují své emoce. Díky dialogu se učí nejen komunikovat, ale také přijímat názor ostatních ze skupiny. To často vede ke zdravému prosazování sama sebe a svých názorů a k vývoji sebevědomí. Díky práci s materiály podporují jemnou motoriku, která může úzce souviset se sebeobslužnými

činnostmi. Taky zbavení se strachu z něčeho, uvolnění napětí, prohloubení vztahu s terapeutem, důvěra.“

Rozhovor s respondentem č. 5.

Identifikační údaje

Pohlaví: Žena

Věk: 32 let

Dosažené vzdělání: Vysoká škola (Mgr.)

Pracovní zařazení: Speciální pedagog

Druh sociální služby: Pobytová

Typ zařízení: Domov pro osoby se zdravotním postižením

Délka praxe v sociálních službách: 7 let

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefiletiky:

„Dlouhodobé kurzy a školení v oblasti terapií a také sexuální výchovu.“

Motivace k zaměření na artefiletiku:

„Celý život jsem chtěla pracovat s dětmi, při diplomové práci jsem se dostala poprvé do zařízení sociálních služeb a práce s klienty s mentálním postižením mě velmi oslovila. Na to navazovalo i další vzdělávání v oblasti terapií a jiných kurzů, protože v artefiletice vidím velký potenciál, jak skrze příjemný prožitek při tvoření může klient dělat pokroky a posouvat se v mnoha oblastech.“

Využití artefiletiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefiletiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„Určitě jo, pro klienty s mentálním postižením je využití všech různých druhů terapií žádoucí, a pokud to druh a závažnost postižení dovolí, je pro každého klienta přínosem. Samozřejmě, musíme také počítat s tím, že někteří klienti na činnosti tohoto druhu reagují negativně, nebaví je a nemají o ně zájem. Je to samozřejmě o individuálním přístupu. Moje zkušenost je, že většinu klientů terapie osloví a mají o ně zájem.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„V našem zařízení probíhají tyto činnosti většinou při pedagogických činnostech se speciálním pedagogem, učitelkami z Euroinstitutu, nebo při aktivizaci klientů aktivizačními pracovníky, který využívají prostory dílen pro tvoření s klienty. Dojíždí sem také externisti, kteří s klienty pracují. Nabídka je velmi široká a pestrá. Pokud s klienty nepracuji individuálně, pak většinou tvoříme skupinu o třech až pěti klientech. Tato šířka skupiny se mi osvědčila nejvíce. Skupinka s menším počtem umožňuje více individuální přístup v rámci všech zúčastněných. Ve velké skupině vzniká zbytečný ruch, nepozornost a někdy i třeba zbytečné hádky. Také pro mě je dost náročné věnovat se nějaké širší skupině například o deseti klientech.“

3. Jak často artefiletické prvky uplatňujete?

„I několikrát týdně“.

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky Vaším klientům?

„Různý formy činností jsou poskytovány pomocí dílen a volnočasových aktivit již velmi dlouho, dříve se samozřejmě nenazývaly přímo artefiletikou, ale spíše rukodělnými dílnami a výtvarnými aktivitami. Já osobně se tomu věnuji přibližně tři roky.“

5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?

„U klientů s mentálním postižením je náročné zaškátulkovat techniky do konkrétní skupiny, každý pracovník využívá různé techniky, které individuálně posoudí, že jsou pro klienta nejvhodnější, většinou si pomocí těchto prvků usnadňuje komunikaci s klienty, snaží se navození příjemné atmosféry a uvolnění“.

6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„U našich klientů je nejčastější využití klasických technik na malování, kreslení a vymalovávání, velmi často se využívá lepení různých koláží a také modelování, ať už formou keramické dílny, nebo modelování pouze z modelovací hmoty.“

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Nejčastěji se osvědčují právě výtvarné aktivity zaměřené na určité období – Velikonoce, Vánoce atd., klienti velmi rádi tvoří k danému období, když ví, že se blíží. Výtvarné aktivity se

také osvědčují při navození komunikace s klienty, při snaze o uvolnění a relaxaci, nebo při rozechřívání. Podstatná je také část zaměřená na orientaci ve vztazích. Při práci s klienty se hodně zaměřuji právě na vztahy a sexuální výchovu a artefiletika mi velmi pomáhá.“

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„Myslím, že prvky artefiletiky není ani potřeba doporučovat, jelikož věřím, že většina zařízení tyto prvky využívá, ať už vědomky nebo intuitivně. Pokud pracujeme s klienty s mentálním postižením, je využití těchto prvků pro klienty prospěšné a při vymýšlení volnočasových a terapeutických aktivit k určitým výtvarným metodám sáhne každý z nás.“

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

„Ano.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„Určitě v oblasti sebepoznání a komunikaci, pomocí prvků terapie lze mnohdy klientům s postižením přiblížit jim situace a události, které jsou pro ně hůře pochopitelné. V rámci sexuálních otázek, kde právě využíváme různé prvky artefiletiky ke snadnějšímu pochopení a vysvětlení tématu a moc se mi to osvědčilo. Pro klienty nabízí možnost určitého uvolnění, projevení svých emocí a schopností. Také si myslím, že je podstatná jako prevence.“

11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

„Určitě jako volnočasová aktivita, která zaplní jejich den, dále usnadnění komunikace, relaxaci a pochopení nových témat a také prevence rizikových situací.“

Rozhovor s respondentem č. 6.

Identifikační údaje

Pohlaví: Muž

Věk: 26

Dosažené vzdělání: Střední škola (maturita)

Pracovní zařazení: Aktivizační pracovník

Druh sociální služby: Pobytová

Typ zařízení: Chráněné bydlení

Délka praxe v sociálních službách: 2 roky

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefietiky:

„Pouze povinné vzdělávání. Zatím nemám žádné kurzy zaměřené na artefietiku, byl jsem na jeden přihlášen, ale byl odložen kvůli covidu.“

Motivace k zaměření na artefietiku:

„Mám policejní školu, takže je asi dost zvláštní, že jsem se ocitl v sociálních službách, ale práce s touto cílovou skupinou mě moc baví. Pravdou je, že k výtvarnému tvoření jsem tíhl už v dětství, ale až díky této pracovní pozici jsem se tomu začal věnovat více a zjistil jsem, že mě to moc baví a že se tomu chci věnovat.“

Využití artefietiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefietiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„Myslím, že ano. Kolegové pracují s prvky artefietiky dlouhé roky a mají dobré výsledky, pro naše klienty je to zábava a přináší jim to i něco navíc, například do osobního života.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefietiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„Konkrétně v naší službě jsou to především kroužky a tematicky zaměřené skupiny, na které klienti dochází, většinou pravidelně jednou krát týdně. Pokud mám být konkrétní je to kroužek keramiky, kroužek kreslení, dramatický kroužek nebo kroužek vyrábění, ale také relaxační kroužek. Klienti si vybírají sami, podle toho o co mají zájem a co je baví. Největší úspěch má kroužek keramiky a relaxační kroužek. Relaxační kroužek probíhá ve speciální místnosti snoezelenu, kde se klientům promítají filmy, nebo v klidném prostředí vybarvují mandaly. Nejčastěji je to skupina o pěti klientech.“

3. Jak často artefietické prvky uplatňujete?

„Jak jsem zmínil, tyto aktivity probíhají pravidelně 1x týdně, u některých klientů třeba i dvakrát týdně, dle toho kolik aktivit si vyberou.“

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky Vaším klientům?

„Nebude to ještě ani rok, co jsem začal vést kroužek kreslení a relaxace. Kolegové mají delší praxi, ale snažím se zdokonalovat a čerpat z jejich zkušeností.“

5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Při relaxačních aktivitách pracuji často s imaginací, která podporuje představivost a s koncentrací, například při vybarvování mandal.“

6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Při relaxaci je to kreslení, většinou vybarvování mandal, při uměleckém kroužku je oblíbené malování, modelování, ale také tvoření koláží, ať už společných nebo každý sám za sebe. S tím se právě pojí techniky na uvolnění, techniky zaměřené na komunikaci a kontakty. Ke zlepšení komunikace a předávaných informací.“

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Nejvíce se mi osvědčila koncentrace, která dokáže klienty zklidnit a srovnat, pokud procházejí například nějakou těžkou situací, nebo jsou třeba emočně rozhození. Také určitě aktivity, při kterých se zaměřujeme na rozvoj fantazie a představivosti. Skupinové aktivity mají velkou výhodu v tom, že klienty podporují v komunikaci, ať už verbální nebo neverbální“.

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„Určitě, vidím v nich velký potenciál a to nejen pro sociální služby.“

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

„Rozhodně ano.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„Když to shrnu, je to určitě oblast samostatnosti, všechny pokroky, které už jsem jmenoval, jako komunikace, zvládání emocí, navazování nových vztahů, to vede k podpoře samostatnosti,

kteřá je pro klienty s mentálním postižením velmi zásadní, hlavně u nás na Chráněném bydlení, protože mnoho klientů naší služby usiluje o osamostatnění se nebo přestup do služby s menší podporou, kde je samostatnost a zvládání každodenních činností nutná. A to právě přináší využívání artefiletických prvků, nepřímou klienty motivuje a podporuje při samostatnosti a rozvoji dovedností.“

11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

„Zažívají pozitivní emoce, pocity úspěchu, vyplňují svůj volný čas aktivitami, které je mohou rozvíjet. Klienti se socializují, setkávají se s novými lidmi a navazují nové vztahy, to je pro ně do života hodně důležité. Poté určitě podporují komunikaci, verbální i neverbální. Učí se naslouchat, zvládat svoje emoce a akceptovat názory ostatních. Velké pokroky taky vidím v tom, že pracují se svou představivostí. Vnímají své pokroky, které mohou vést k jejich cíli. Cíl může být například přesun do podporovaného bydlení, ale také například zlepšení jemné motoriky, aby si klient zvládl sám uvařit kávu. Všichni, kteří pracují s artefiletikou nebo arteterapií se určitě shodnou na tom, že to není jen o zvládnutí techniky kreslení, ale že díky procesu, který při těchto činnostech vzniká, klienty rozvíjí.“

Rozhovor s respondentem č. 7.

Identifikační údaje

Pohlaví: Žena

Věk: 41 let

Dosažené vzdělání: Vyšší odborné (Dis.)

Pracovní zařazení: Sociální pracovník

Druh sociální služby: Ambulantní

Typ zařízení: Sociálně terapeutické dílny

Délka praxe v sociálních službách: 15 let

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefiletiky:

„Kromě povinného vzdělávání jsem také absolvovala několik školení v oblasti arteterapie, muzikoterapie, nebo dramaterapie, ale také například různé workshopy zaměřené na umělecké techniky. Jako nejpřínosnější vnímám Systematický kurz arteterapie.“

Motivace k zaměření na artefiletiku:

„K výtvarným činnostem jsem měla velmi blízko již od dětství, každopádně pravdou je, že mě nadchla až ve chvíli, kdy jsem začala pracovat v sociálních službách a využívala výtvarné umění velmi často při práci s klienty. Až poté jsem se začala dál vzdělávat v této oblasti. A protože mě toto zaměření velmi nadchlo, dodělávám si současně ještě vysokou školu.“

Využití artefiletiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefiletiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„Ano, jsem o tom přesvědčená.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefiletiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„Konkrétně naše služba sociálně terapeutických dílen je vlastně založena na konceptu uměleckého tvoření a pracovní terapie. Účelem STD je dlouhodobá a pravidelná podpora zdokonalování pracovních návyků a dovedností. Díky tomu máme právě možnost zapojit do tvoření a pracovních činností i spoustu prvků z artefiletiky. Pokud tvoříme skupiny, tak jsou to skupiny po třech.“

3. Jak často artefiletické prvky uplatňujete?

„Prakticky denně.“

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefiletiky Vaším klientům?

„Moje praxe v sociálních službách je 15 let, ale aktivně se věnuji službě STD desátým rokem, řekněme tedy deset let. Před deseti lety mě totiž i napadlo dodělat si potřebná školení a kurzy v umělecké oblasti a ponořit se hlouběji do konceptu arteterapie, artefiletiky a jiných terapií, které na tyto činnosti navazují, nebo s nimi úzce souvisí.“

5. Prvky jakých artefiletických metod využíváte při práci s vašimi klienty?

„Při našich pracovních terapiích se nám nejvíce osvědčují metody, které klienty podporují právě ve zdokonalování pracovních návyků, kterým se v rámci STD učí. Pokud mám být konkrétní,

tak metoda imaginace, transformace, restrukturalizace a velmi zásadní metoda koncentrace. Tyto metody rozvíjí klienty v sebepojetí a podporuje osobnostní rozvoj, trénují paměť, fantazii a pojetí času a v neposlední řadě také reflektují vlastní hodnoty a ambice, což je velmi důležité.“

6. Prvky jakých artefiletických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Využíváme mnoho technik, ale nejoblíbenější je tvoření z hlíny. Tvoření z hlíny má schopnost uvést člověka do zkušeností a zážitků z dětství, podporuje haptiku a trojrozměrné vidění. Rozvíjí kontext objektu v prostoru a jeho vnímání. Velmi oblíbené je také malování barvami nebo jiné tvoření jako například šití, výroba mýdel nebo svíček. Při těchto aktivitách klienti podporují představivost, jemnou i hrubou motoriku. Ve skupině dochází k navazování nových vztahů k výměně názorů a diskuzím. Dialog je v tomto případě velmi důležitý pro rozvoj řeči, vlastního zdravého sebeprosazení, ale také například k akceptaci názoru jiného člověka. Velmi důležité jsou také techniky zaměřené na zdynamizování k práci, ale také uvolňující techniky na abreakci po práci.“

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Vzhledem k tomu, že s klienty pracujeme především na tom, aby si osvojili pracovní návyky a mohli se zařadit do běžného pracovního procesu, osvědčují se nám prvky, které podporují právě učení se těmto návykům. Jsou to komunikativní techniky, které mohou předcházet vyvolávání konfliktu, uvolňující techniky, které klienta dokáží zklidnit, aby třeba nedocházelo ke zbytečné agresivitě. Ty vnímám jako zásadní pro naplňování cílů naší služby, ale také následnému uplatnění klienta na trhu práce.“

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„Ano doporučila, ne všechny techniky však mohou být vhodné pro různé cílové skupiny sociálních služeb.“

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

„Určitě, dle mého názoru je to předpoklad přítomnosti osobního potenciálu v každém člověku i u lidí s mentálním postižením a jeho podněcování a rozvoji.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„U nás na STD se samozřejmě zaměřujeme především na zdokonalování návyků a dovedností, které souvisí se schopností člověka uplatnit se v rámci pracovního procesu. Sociálně terapeutické dílny se řadí mezi služby sociální prevence, je tedy naším úkolem zabránit sociálnímu vyloučení osob a podporovat jejich sociální začlenění. V tomto směru se nám také osvědčily prvky artefietiky. Pokud mám vyjmenovat životní oblasti, ve kterých vnímáme pokroky, byly by to určitě tedy pracovní návyky, socializace klientů, začleňování se do společnosti, navazování nových vztahů, podpora vztahů s rodinou, dále by to byla oblast psychické pohody, kterou se snažíme zlepšovat, určitě sem zařadím také oblast sebeobslužných činností a i fyzické zdatnosti.“

11. Co konkrétně Vaším klientům přináší využívání artefietických prvků?

„Řeknu to stručně, rozvíjí jejich potenciál ve všech oblastech života.“

Rozhovor s respondentem č. 8.

Identifikační údaje

Pohlaví: Žena

Věk: 55 let

Dosažené vzdělání: Střední škola (maturita)

Pracovní zařazení: Pracovník v sociálních službách

Druh sociální služby: Ambulantní

Typ zařízení: Denní stacionář

Délka praxe v sociálních službách: 6 let

Doplňující vzdělávání, kurzy a školení v oblasti artefietiky:

„Mám pouze povinné vzdělávání, které je celkem 24 hodin za rok. Některé povinné kurzy, nebo školení byly zaměřeny na artefietiku, nebo terapie.“

Motivace k zaměření na artefietiku:

„Mám ráda různé vyrábění, vždycky jsem k tomu měla vztah, mám střední oděvní. Pravdou však je, že jsem se k využívání artefietiky dostala až se změnou pracovního místa, když jsem šla z továrny do sociálních služeb.“

Využití artefietiky v sociálních službách

1. Jsou dle Vašeho názoru prvky artefietiky aplikovatelné ve skupinové sociální práci s osobami s mentálním postižením?

„Pokud se jedná o skupinu lidí, které je diagnostikované mentální postižení, tak samozřejmě ano.“

2. Jak probíhá uplatňování prvků artefietiky ve Vašem zařízení? Kolik členů má obvykle Vaše pracovní skupina?

„V našem zařízení mají klienti na výběr z mnoha činností. Ve většině z nich se uplatňují prvky artefietiky. Jedná se o keramiku, šití, výrobu pelíšků nebo dekorací, také tvoříme věnce, dále různé výtvarné kroužky, kde se maluje nebo kreslí. Budou sem patřit také pohybové aktivity jako je divadelní kroužek, dramaterapie, muzikoterapie. Myslím, že sem patří všechny aktivity, při kterých se spojuje umění se zážitkem. No, skupiny jsou nejvíce po pěti až sedmi, ale ne každému může taková skupina vyhovovat, někdo má raději menší skupiny nebo naopak. Jiným klientům se zase věnujeme jenom individuálně. Je to hodně rozdílné a u každého jiné. A v rámci naší práce se snažíme najít takovou cestu, která bude danému klientovi nejvíce vyhovovat.“

3. Jak často artefietické prvky uplatňujete?

„Je to různé, někomu několikrát do týdne, někomu třeba jen jednou týdně. Je to na klientech, jakou mají náladu, zda se chtějí účastnit, nebo zda jsou vůbec přítomni. Ale já vedu jednotlivé kroužky ve frekvenci jednou týdně.“

4. Jak dlouho poskytujete prvky artefietiky Vaším klientům?

„Vlastně od chvíle, kdy jsem nastoupila na tohle místo, takže nějakých šest let. A jestli se ptáte na délku činností, tak je to individuální. Záleží na tom, jak dlouho klienti udrží pozornost, jak je to baví, ale většinou je to na hodinu až hodinu a půl.“

5. Prvky jakých artefietických metod využíváte při práci s Vašimi klienty?

„Z té tabulky bych uvedla asi imaginaci a rekonstrukci.“

6. Prvky jakých artefietických technik využíváte při práci s Vašimi klienty?

„V mém kroužku je neoblíbenější aktivitou tvoření věnců, různých dekorací a šití. Někdy si taky kreslíme a malujeme, pokud není nálada nic vyrábět. Myslím, že tyto činnosti jsou spojené s posilováním komunikace ve skupině a taky se sdílením informací. Myslím, že důležité jsou také rozehřívací aktivity při začátku práce a také uvolňující, když s prací končíme.“

7. Které prvky artefiletiky se Vám osvědčily během práce s klienty Vaší služby?

„Určitě rozehřívací cvičení, které klienty naladí na tvoření. Zapojujeme do nich pohybové aktivity, klienti si namalují třeba společný obrázek. Také techniky na uvolnění, například čmáranice nebo kresba se zavřenýma očima. Když je hezké počasí chodíme tvořit ven na čerstvý vzduch. Co se týká techniky, která přispěje k navázání prvního kontaktu, nejvíce se mi osvědčilo malování při poslechu hudby a zároveň komunikací s klientem o tom, co má rád.“

8. Doporučil/a byste užití prvků artefiletiky dalším poskytovatelům sociálních služeb?

„Ano. Samozřejmě, už z důvodu, že většina klientů sociálních služeb nedokáže verbálně komunikovat a užití prvků artefiletiky by lépe dopomohlo k poznání a sebepoznání klienta.“

9. Jsou dle Vašeho názoru artefiletické prvky pro osoby s mentálním postižením přínosné v oblasti seberozvoje?

„Ano, myslím si, že zapojení artefiletických prvků do práce a činností je obohacující nejen pro klienty, ale i pro pracovníky. Klienti se při tvorbě díla nesoustředí pouze na cíl dílo dodělat, ale na celou tvorbu, a ta má pro ně přesah do osobního rozvoje.“

10. V které životní oblasti vnímáte pokrok u Vašich klientů díky využívání prvků artefiletiky?

„Myslím si, že je to oblast psychiky, kdy se učí pracovat s emocemi, náladami a třeba i agresivitou, kterou můžou právě promítnout do tvoření. Dál je to oblast vztahů, kdy ve skupině navazují nová přátelství, ale i nepřátelství, což je vlastně také důležité, učí se zvládat konflikty a mluvit o nich. Další oblast by byla rodinná, která navazuje na tu předchozí, u některých klientů dochází ke zlepšení vztahů v rodině. Také třeba dopomáhá klientovi zorientovat se v oblastech, které ho baví a které vyhledává.“

11. Co konkrétně Vašim klientům přináší využívání artefiletických prvků?

„Myslím si, že jim přináší celkové zlepšení v mnoha oblastech jejich života, že dělají pokroky. A tím se lépe začleňují do běžné společnosti, což je vlastně i cílem naší sociální služby, aby se

klienti více osamostatnili a začleňovali. Také uvolnění a relaxace v době, kdy klient cítí nelibost, také tím vyplňují volný čas a zažívají zábavu.“